

NIEUWSBRIEF

Het Merkske

AGENTSCHAP
NATUUR & BOS

Het Merkske aan de gronden van 'Simons'
(foto: Geert Brosens)

INHOUD

4 BROEDVOGELS OP NAVO-VLIEGVELD Luc Van Assche

In het noordwesten van de gemeente Ravels (deelgemeente Weelde) ligt een militair domein: het NAVO-vliegveld Weelde.

12 GRAUWE KLAUWIER TERUG? Ted Overmeer

Afgelopen jaar werd er, eind mei, een zingend mannetje Grauwe klauwier ontdekt door Bart Hoeymans. De laatste waarneming van deze soort uit het Merkske dateert alweer uit 2015.

13 BOOMKIKKER Bart Hoeymans

De boomkikker (*Hyla arborea*) is intussen een goed gevestigde soort die nog steeds op veel aandacht kan rekenen.

14 LEVENDBARENDE HAGEDIS Johan Coertjens

We waren ons ervan bewust dat we de hotspot voor Levendbarend hagedis in 2018 bezocht hadden en dat het daarom in 2019 kon tegenvallen.

20 VISSSEN Seppe Strybos

Om na te gaan hoe de vispopulatie van het Merkske eruit ziet, wordt er gebruikt gemaakt van het zogenaamde elektrisch vissen. Dat systeem is gebaseerd op 'galvanotaxis', het fenomeen waarbij een organisme wordt aangetrokken tot een pool van een elektromagnetisch veld.

24 DAGVLINDERS Bart Hoeymans

Dit artikel geeft een kort overzicht van de belangrijkste dagvlinderwaarnemingen uit 2019. Deze gegevens zijn afkomstig van vrijwilligers (en losse waarnemingen) die de invoerportalen waarnemingen.be en waarneming.nl hebben gebruikt voor de registratie.

28 KOMMAVLINDER OP NAVO-VLIEGVELD Luc Van Assche

De kommavlinder (*Hesperia comma*) is een in Vlaanderen erg zeldzaam geworden dagvlindertje, dat behoort tot het geslacht van de dikkopje.

32 NACHTVLINDERS IN HET MERKSKE Bart Hoeymans

De eerste losse waarnemingen van nachtvinders uit het Merkske dateren uit 1986, in 1988 werd er voor de eerste keer gericht gekeken naar deze soortgroep met een onderzoekje in Weelde Statie.

35 WAARGENOMEN LIBELLEN 2019 Jurgen van der Schans

Het was ondanks de droogte met drooggevalen poelen in de zomer en najaar van 2018, wat de voortplanting niet ten goede zou komen, toch een enerverend en qua diversiteit (wel) een prachtig libellen jaar.

37 VAN MONDING NAAR BRON (PLANTEN) Stijn Leestmans

Op pad met de plantwerkgroep van Natuurpunt Markvallei. Sinds 2010 is de plantenwerkgroep bezig om het Merkske van monding naar bron af te lopen op zoek naar leuke plantensoorten. We doen dit op 3 donderdagavonden in de maand mei en juni voor de eerste maaibeurt.

39 INTEGRAAL WATERPROJECT Jef Geulinckx en Tommy Radkiewicz

Integraal waterproject doet samenwerken over de grenzen heen. Vanwege de “Natuurlijke status” vanuit Kaderrichtlijn water kent het Merkske aan beide zijden van de grens dezelfde prioritering en doelstelling.

42 HOUT WERKT IN DE HALSCHE BEEMDEN Martin Stamhuis

Het stroomdal van 't Merkske staat garant voor een onophoudelijke aantrekkingskracht op wandelaars en wetenschappers, studenten, vrijwilligers, water- en natuurbeheerders. Het water van de grensbeek baant zich al sinds mensenheugenis slingerend een weg door de kenmerkende beekvallei.

46 DE WATERKWALITEIT V/H MERKSKE Jef Guelinckx en Christophe Maes

We kunnen stellen dat de waterkwaliteit van het Merkske tot de betere van Vlaanderen behoort, maar nog niet helemaal goed is. Samengevat wordt het Merkske als matig beoordeeld door de Vlaamse Milieumaatschappij.

50 BEHEER Bart Hoeymans

In deze nieuwsbrief beperken we ons tot een samenvatting van de belangrijkste beheerwerken. We bespreken de uitgevoerde werken op de terreinen in eigendom/beheer bij Staatsbosbeheer, Natuurpunt Markvallei en Natuur en Bos.

60 HERINRICHTING GRONDEN ‘SIMONS’ Ted Overmeer

Het project Gronden Simons heeft helaas wat vertraging opgelopen. Het is niet gelukt om de omgevingsvergunning voor de herfst rond te krijgen.

61 ZEISEN IN DE HALSCHE BEEMDEN Ted Overmeer

In 2018 is de beheergroep vrijwilligers van Staatsbosbeheer gestart met het maaien van een grasland met de zeis. Enige inspiratie werd opgedaan bij de vrijwilligers van Natuurpunt die al verschillende jaren met de zeis aan de slag zijn in de Halsche Beemden.

62 MET ANDERE OGEN - NATUUR IN BARONIE

In en rondom Breda liggen tal van mooie, en soms nog onbekende, natuurgebieden. Met bossen, heidevelden, stuifduinen, vennen en moerassen. Ze zijn het kwetsbare leefgebied van veel inheemse dieren en planten.

63 NIEUWE INFOPANELEN EN FOLDERS Liza Van Velzen

De nieuwe infopanelen en folders van het Merkske zijn op zondag 17 maart 2019 voorgesteld. Onder het genot van een heerlijk borreltje of sapje werden de vlaggen van betreffende beheerorganisaties weg gehaald bij Bootjes ven.

65 WANDELING VAN HET JAAR Drej Oomen

Natuurpunt Markvallei droeg de wandeling “Flirten met de grens in de Vallei van het Merkske” voor als “Wandeling van het Jaar”, een wedstrijd die jaarlijks wordt georganiseerd in de provincie Antwerpen.

BROEDVOGELS VAN HET NAVO-VLIEGVELD IN WEELDE

Luc Van Assche (boswachter Natuur en Bos)

In het noordwesten van de gemeente Ravels (deelgemeente Weelde) ligt een militair domein: het NAVO-vliegveld Weelde. Het is eigendom van de Belgische Staat (Defensie), maar het natuur- en bosbeheer is door een in 1999 afgesloten overeenkomst tussen de Belgische Staat en het Vlaamse Gewest toevertrouwd aan het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB).

Het NAVO-vliegveld is een zogeheten “verlaten kwartier”: de vroegere militaire kazerne (die iets ten noorden van het eigenlijk vliegveld ligt) is thans eigendom van de gemeente Ravels en kent geen militair gebruik meer. Wél blijft het vliegveld zijn status als militair reserve-vliegveld behouden, en worden er geregeld nog militaire (NAVO-) oefeningen gehouden. Daarbuiten wordt het vliegveld gebruikt door de militaire luchtkadetten (zweefvliegtuigen) en door 2 burgerclubs: de Vlaamse Zweefvlieg Academie en de Kempense Aero Club (KAC, zowel gemotoriseerde als zweefvliegtuigen). Ook vormt het vliegveld een quasi-permanent opleidingsterrein voor de Federale Politie (rijvaardigheidstraining).

Het vliegveld van Weelde is een regionaal belangrijk natuurgebied. Het omvat een oppervlakte van ca. 290 ha, met inbegrip van de verharde pistes. Deze betonstroken nemen een aanzienlijke oppervlakte in: de landingsbaan is bijna 3 km lang en 45 meter breed, de taxibaan meet 2,5 kilometer op 21 meter. Maar daarbuiten overheersen halfnatuurlijke vegetaties: graslanden nemen zo'n 50 ha van de open ruimte in, heide (en heischraal grasland) zelfs bijna 100 ha. Een klein gedeelte (8 ha) is akker en vennen nemen 2 ha voor hun rekening. Aan de noord- en zuidkant van het militair domein zijn er brede bosgordels: zo'n 70 ha naaldbos (vooral grove den) en ca. 40 ha loofhout.

Het vliegveld ligt ook niet als een geïsoleerd, groen eiland in het landschap. In het zuiden grenst het aan het natuurgebied Ravels Kamp (grotendeels in beheer van ANB), een bebost terrein met ook enkele grotere schraalgraslanden. En net ten noorden van het vliegveld liggen de Hoogeindse Bergen, een bosgebied van de gemeente Ravels met daarin ook enkele kleinere heideveldjes. Ook het daar aangrenzende vroegere militaire kwartier herbergt nog

grote natuurwaarden (waardevolle heischrale graslanden).

De voorbije 20 jaar is flink geïnvesteerd in natuurherstel in het militaire domein: zo krijgen de graslanden een aangepast maaibeheer (één of twee jaarlijkse maaibeurten, naargelang de voorgeschiedenis – al dan niet in landbouwgebruik geweest en de voedselrijkdom), en is het heide-areaal met zo'n 17 ha uitgebreid (ten koste van dennen- of Amerikaanse eikenbos). Ook is een deel van het historische Boschven opnieuw uitgegraven en is het kleinere Mattenbiesven terug in ere hersteld.

Zulk een groot aaneengesloten terrein, met een afwisseling van bos en heide/grasland, vind je niet gauw in onze contreien – en voor een aantal vogelsoorten vormt het een erg aantrekkelijk broedgebied. De voorbije jaren is getracht om de ontwikkelingen in de broedvogelstand nauwgezet op te volgen, vooral om de effecten van de recente beheeringrepen (heideherstel en bosomvorming, waarbij door sterke dunningen het naaldbos op vrij korte termijn naar gemengd bos evolueert) in te kunnen schatten. Het NAVO-vliegveld maakt immers ook deel uit van het omvangrijke Vogelrichtlijngebied van het Turnhouts vennengebied, en voor een aantal Europees belangrijke vogelsoorten is het noodzakelijk om hun populaties op peil te houden en bij voorkeur zelfs nog te versterken.

De broedvogelmonitoring gebeurt middels een uitgebreide territoriumkartering, volgens de door Sovon Vogelonderzoek Nederland ontwikkelde methode. Aanvankelijk werden alleen maar enkele opvallende weidevogelsoorten regelmatig geïnventariseerd (Wulp, Grutto, Kievit), maar ook niet elk jaar. Sinds 2014 werd de monitoring op regelmatigere basis (bijna jaarlijks) uitgevoerd, en werd ze opengetrokken naar alle ‘interessante’ soorten: vogelsoorten van de Europese vogelrichtlijn, Rode Lijst-soorten én habitattypische vogelsoorten.

Hieronder worden de recente ontwikkelingen in de broedvogelstand beschreven. De broedvogels werden daarbij onderverdeeld in een aantal functionele groepen.

Situering van het militair vliegveld van Weelde. (rode lijn = begrenzing)

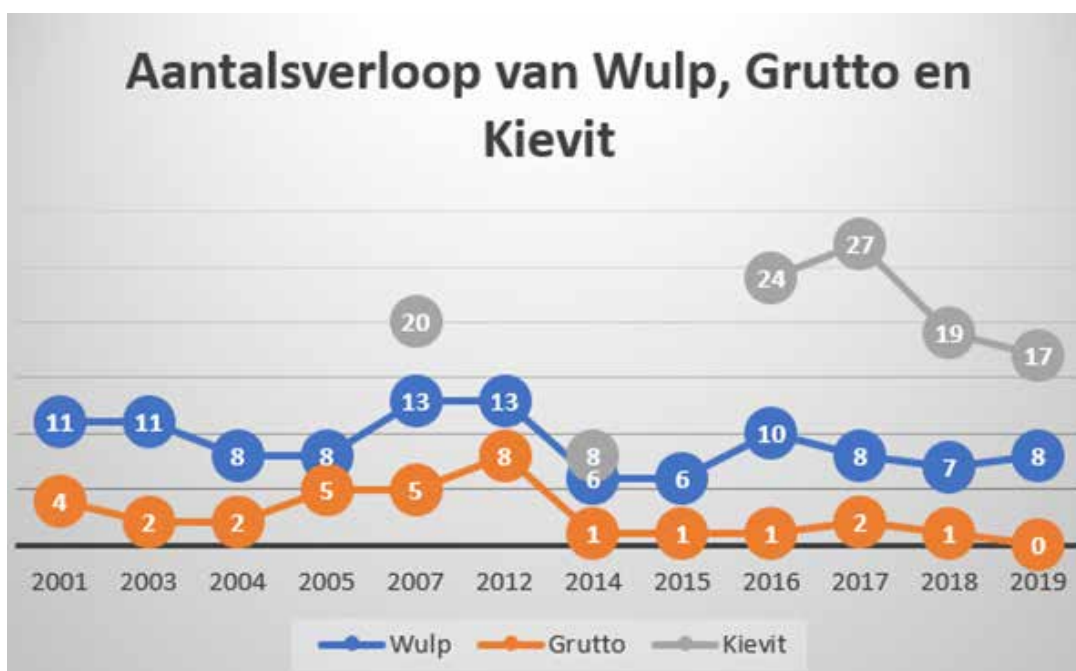
Vogels van open terrein (weidevogels)

We beschouwen de weidevogels hier vrij ruim, nl. alle soorten die gebonden zijn aan een open, grazig landschap.

Hét vlaggenschip van het vliegerveld Weelde is ongetwijfeld de **Wulp** (*Numenius arquata*). Niet alleen de grootste weidevogelsoort, maar ook een erg opvallende verschijning met zijn lange, kromgebogen snavel en zijn jodelende roep. De Wulp is een soort die het erg moeilijk heeft in onze Lage Landen: de heidegebieden (het oorspronkelijke leefgebied van deze steltloper) zijn al langer verlaten (wegens voedselgebrek), maar ook de aantallen in landbouwgebied lopen flink terug. Vooral de lage overleving van kuikens (uitmaaien, predatiedruk, ...) speelt deze iconische soort parten.

Het open landschap van het vliegerveld is erg in trek bij de Wulp. Vooral de afwisseling van extensief grasland, oudere droge heide en enkele voedselrijke akkerpercelen (biologische graanteelt) zorgen voor een aantrekkelijk broedgebied. Maar ook hier zijn de broedaantallen gedaald ten opzichte van begin 21ste eeuw, zoals bovenstaande grafiek laat zien. Het aantal broedende wulpen schommelde lange tijd tussen de 8 en 13 broedparen, maar in 2014 was er een plotse terugval en nestelen er nog maar 6 broedparen in 2014. Gelukkig volgde vanaf 2016 weer een relatief herstel, met de laatste jaren een vrij stabiel aantal van 7 of 8 territoriale koppels.

Op het einde van de winter (soms al in februari), wanneer de reeds gepaarde wulpen hun (potentiële) broedgebieden opnieuw opzoeken, worden vaak iets meer paartjes geteld. Maar bijna elk jaar vertrekken er weer één of meerdere broedparen vóór aanvang van het broedseizoen. Te veel concurrentie? Te veel predatie? Te veel verstoring? Het is niet erg duidelijk... Er zijn ook elk jaar wel één of meerdere koppels die niet tot broeden over gaan (te oud?), daar tegenover staan gelukkig koppels die er in slagen 2, 3 of zelfs 4 pulli vliegvlug te krijgen.

Wulp

foto: Luc Van Assche

De **Grutto** (*Limosa limosa*), de 'koningin der weidevogels', heeft nog een stevige en vrij stabiele populatie in het Turnhouts vennengebied, waar gebroed wordt in vochtige graslanden. Het vliegveld van Weelde is echter geen ideaal broedgebied: een eerder droog infiltratiegebied, met dus op de meeste plaatsen té lage grondwaterstanden. Toch was hier in het begin van de 20ste eeuw nog een kleine populatie aanwezig, die schommelde tussen 2 en 5 koppels, die broedden op de meest vochtige graslanden, die in het recente verleden intens bemest werden. De verwachting was deze kleine broedpopulatie vrij snel zou verdwijnen door het ingestelde verschrallingsbeheer (verminderd bodemleven door het uitblijven van bemesting). Toch kon de Grutto hier nog lange tijd als broedvogel genoteerd worden, in 2012 (een jaar met hoge grondwaterstanden in het voorjaar) kwamen er uitzonderlijk zelfs 8 koppels tot broeden. Nadien volgde een steile terugval, tot jaarlijks maar 1 of uitzonderlijk 2 koppels die in het meest westelijke (en meest vochtiger deel van het vliegveld) nestelden. Het faunistische bodemleven (regenwormen, emelten, ...) was ondanks het uitblijven van bemesting blijkbaar toch nog lange tijd aanvaardbaar voor de adulte vogels, en de bloemrijke graslanden zijn natuurlijk uitstekend kuikenland – een rijk gevulde insectenbar! In 2019 daagden er jammer geen grutto's meer op, wat wellicht aan de droogte (veel te lage grondwaterstanden) is te wijten.

De minder kieskeurige **Kievit** (*Vanellus vanellus*) vond op het vliegveld altijd al betere broedomstandigheden dan de Grutto:

graslanden met een korte vegetatie en akkers vormen hier de broedhabitat, heischraal grasland en heide wordt gemed. Het aantal koppels dat tot broeden komt is erg variabel, gaande van maar 8 (in 2014) tot 27 (in 2017). 2019 was een gemiddeld jaar: er werden 17 broedkoppels geteld. Ook voor deze soort is de aanhoudende droogte een minder gunstige factor, toch is de populatie hier stabiel dan in de omliggende landbouwgebieden, waar de Kievit zienderogen achteruit gaat. Vooral de kuikenoverleving is een heikel punt; op het militaire domein is er uiteraard ook natuurlijke predatie, maar er wordt pas na het broedseizoen gemaaid zodat toch veel pulli succesvol opgroeien.

De **Scholekster** (*Haematopus ostralegus*) is een onregelmatige broedvogel (zie figuur 3) waarvan nooit meer dan één broedkoppel geteld wordt – de legsels zijn ook zelden succesvol.

Hoog in de lucht kwinkelerende Veldleeuweriken waren nog niet zo gek lang geleden in het voorjaar dé soundtrack bij de open landbouwgebieden van de Noorderkempen. Intensivering van de landbouw, met een moordend maairegime in de intensief bemeste raaigrasakkers, hebben echter op enkele decennia tijd voor een dramatische terugval (meer dan 95 % !) van het aantal broedparen gezorgd. Gelukkig vormt het open landschap van het NAVO-vliegveld nog een uiterst geschikt broedhabitat, en de **Veldleeuwerik** (*Alauda arvensis*) heeft hier nog een flinke én opvallend stabiele populatie. Pas sinds 2014 wordt deze soort hier gemonitord, het aantal zangposten schommelt rond de 20.

Met de **Graspieper** (*Anthus pratensis*) gaat het heel wat minder goed. Dit kleine zangvogeltje is in het reguliere landbouwgebied zo goed als volledig verdwenen, en komt nu enkel nog in reservaten en andere beschermde graslandgebieden met late maaidata tot broeden. En ook daar is er een negatieve trend op te tekenen: het Vlaamse broedbestand boert jaar na jaar verder achteruit... Het vliegveld in Weelde is helaas geen uitzondering op deze regel: was de graspieperpopulatie (pas gemonitord vanaf 2014) hier aanvankelijk vrij stabiel (jaarlijks tussen de 9 en 12 zangposten), dan volgende in 2019 een flinke crash: er werden nog maar 3 baltsende graspiepers waargenomen.

Ook met de **Kneu** (*Linaria cannabina*) gaat het niet goed in onze contreien: ooit heel algemeen, nu een schaarse broedvogel geworden. Lange tijd broedde de Kneu (met één broedpaartje) in de noordrand van het vliegveld (bij een ‘mislukte’ bosaanplant van de gemeente Ravels, met veel ruigte). Maar in 2019 daagden ze niet meer op.

Graspieper
foto: Luc Van Assche

De **Roodborsttapuit** (*Saxicola rubicola*) houdt wél nog stand. Twee koppertjes broedden dicht bij elkaar in een stukje ‘rommelige heide’ (oude struikheide met wat vergraste stukken, bramen en wat houtige opslag). Lange tijd werden er elk jaar 3 tot 5 broedpaartjes geteld (zie figuur 4) maar sinds 2017 zijn er elk broedseizoen nog maar 2 territoria.

De **Kwartel** (*Coturnix coturnix*) is geen jaarlijkse broedvogel, maar duikt onregelmatig op. Ze arriveren pas in juni, en in broedjaren worden er dan 1 of 2 territoriale mannetjes in de uitgestrekte graslanden van het vliegveld geteld.

“kwinkelerende Veldleeuweriken waren nog niet zo gek lang geleden in het voorjaar dé soundtrack bij de open landbouwgebieden”

Vogels van bosranden, open plekken en struweel

De **Boomleeuwerik** (*Lullula arborea*) heeft een voorkeur voor aan bos grenzende schrale graslanden of heide. Een leefgebied dat volop te vinden is op het vliegveld, en dat nog vergroot werd door het grootschalige heideherstel dat plaatsvond in de periode 2015-2017. Daarbij werd het aantal lopende meters van aan heide/heischraal grasland grenzende bosranden sterk vergroot.

Toch lijkt dit heideherstel op korte termijn niet tot een grotere broedpopulatie geleid te hebben. Ook vóór de werken schommelde het aantal zangposten al tussen de 9 en de 12, en dat is ook zo gebleven (zie figuur). Enkel in 2018 was er een 'dipje' met maar 7 zangposten, gelukkig gevolgd door een volledig herstel in 2019 (opnieuw 12 zangposten)..

Dat positieve effect was er wél voor de **Boompieper** (*Anthus trivialis*). Door de uitbreiding van het heide-areal en de creatie van brede mantelzoomvegetaties (natuurlijke bosranden) groeide de stabiele broedpopulatie van 11 à 12 territoria aan tot 17 zangposten, en dat in het eerste broedseizoen ná de uitgevoerde kappingen). De jaren nadien werden wat minder zangposten geteld, het aantal territoria schommelt sinds 2017 tussen de 13 en de 17.

De Vlaamse populatie van de **Nachtzwaluw** (*Caprimulgus europaeus*) kende de voorbije decennia een voorzichtig herstel, vooral dankzij herstelmaatregelen in hun leefgebied (natuurlijker bosranden, creëren van open plekken in het bos, heideherstel). Ook op het militaire vliegveld reageert deze mysterieuze nachtvogel erg positief op het uitgevoerde natuurherstel: werd er tot en met 2015 elk

jaar maar één broedpaar geteld, dan nam dit aantal toe tot 3 koppels in 2016 (kort na de ingrijpende inrichtingswerken). In 2017 en 2019 werden zelfs 4 koppels geteld.

De **Fitis** (*Phylloscopus trochilus*) heeft een voorkeur voor vrij jonge, dichte bossen (bv. jong berkenbos) en struweel (bv. wilgenopslag). Het creëren van natuurlijker bosranden draait op termijn ongetwijfeld ook gunstig uit voor deze soort. Pas sinds 2018 wordt deze vogelsoort gemonitord, met 13 zangposten in 2018 en 14 in 2019 lijkt van een stabiele populatie sprake te zijn.

De aantallen van de **Grasmus** (*Sylvia communis*) variëren licht van jaar tot jaar: in 'goede jaren' worden 6 à 7 zangposten geteld, in 'magere jaren' (bv. 2019) maar 4.

En tot slot is er het trieste verhaal van de **Zomertortel** (*Streptopelia turtur*), die we in sneltempo als Kempense broedvogel aan het verliezen zijn. Een laatste paartje broedde hier in 2016, in de

Heideherstel
foto: Luc Van Assche

zuidrand van het vliegveld (nabij een wildakker in een privéterrein).

Ook de Koekoek (*Cuculus canorus*) verdween in 2019 als 'broedvogel' – niet toevallig ook het jaar van de grote graspieper-crash (graspieper = belangrijke waardvogel) ?

Bosvogels

De populatie van de **Gekraagde roodstaart** (*Phoenicurus phoenicurus*) maakte de voorbije 10 jaar een opmerkelijke evolutie mee (zie figuur 7). Aanvankelijk was deze aan open bossen en parklandschappen gebonden zangvogel maar erg schaars aanwezig (2 zangposten in 2014). Maar de grootschalige 'make-over' van de dennenbossen op het militaire domein in 2015 zorgden ervoor dat de populatie de daaropvolgende jaren boemde: 18 à 19 zangposten in 2016 en 2017. Vrij open dennenbossen vormen dan ook een zéér geliefd broedhabitat in de Kempen. Zoals te verwachten was, is er nadien een geleidelijke daling van het aantal zangposten vastgesteld (de bossen geraken met het schrijden van de jaren opnieuw dichter begroeid) tot nog maar 9 in 2019.

Aantalsverloop bij Gekraagde roodstaart, Bonte vliegenvanger, Grote lijster en Matkop

De **Bonte vliegenvanger** (*Ficedula hypoleuca*) reageerde, net zoals de Gekraagde roodstaart, erg positief op het meer open maken van de dennenbossen rond het eigenlijke 'vliegplein'. Pas na de dunningen van 2015 verschenen in 2016 de eerste broedparen: meteen 4. Sindsdien schommelt de populatie tussen de 2 en de 4 paartjes.

De biotoopvoorkeur van de **Matkop** (*Poecile montanus*) gaat uit naar vochtiger bossen (berken- en elzenbroek). Dat is op het militair domein maar in beperkte mate aanwezig. In 2017 en 2018 was er telkens één koppeltje aanwezig in de zuidwestelijke hoek van het vliegveld (nat loofbos met veel berken, wilgen en zwarte elzen), de andere jaren ontbrak dit sympathieke meesje.

Aantalsverloop bij Grasmus, Fitis, Koekoek en Zomertortel

Ook de **Grote lijster** (*Turdus viscivorus*) lijkt het in Vlaanderen verre van goed te doen, vooral in landbouwgebied nemen de broedaantallen flink af. Op het vliegveld werd de Grote lijster niet gemonitord, wegens 'nog heel algemeen', maar ook hier bestond de indruk van een achteruitgang. Om die reden is deze vogel sinds 2014 ook (af en toe) deel gaan uitmaken van de broedvogelmonitoring. De evolutie is nogal grillig: in 2014 maar 4 zangposten, in 2018 toch nog 7, maar in 2019 slechts 3...

De spechten doen het wél goed: de **Grote bonte specht** (algemeen) wordt niet gemonitord, de overige soorten wél. De **Kleine bonte specht** (*Dryobates minor*) is elk jaar met één of twee koppels present (vooral daar waar meer inheems loofhout staat), de **Groene specht** (*Picus viridis*) met 2 of 3 koppels. De **Zwarte specht** (*Dryocopus martius*) heeft een veel groter territorium dan de andere soorten: er resideert hier jaarrond één koppel, waarbij ook de aanpalende gemeentebossen (Klein Ravels) deel uitmaken van het uitgestrekte territorium.

Aantalsverloop bij Groene, Zwarte en Kleine bonte specht

Watervogels

Waterpartijen zijn er nauwelijks op het militaire vliegveld: enkel 2 herstelde vennen, waarvan het grootste (een deel van het historische Boschven) meestal al vroeg in het voorjaar droogvalt. Toch doen hier elk jaar **Wilde eend** (*Anas platyrynchos*) en **Meerkoet** (*Fulica atra*) broedpogingen, in 2018 en 2019 was er ook een succesvol broedgeval van de **Nijlgans** (*Alopochen aegyptiaca*) (een invasieve exoot, dus erg blij moeten we daar niet mee zijn). In 2014 broedde hier ook één koppel **Rietgors** (*Emberiza schoeniclus*).

Het veel kleinere Mattenbiesven houdt wél elk jaar water, en ligt na het heideherstel opnieuw in een open landschap. Sinds 2016 broedt hier elk jaar één koppel **Dodaars** (*Tachybaptus ruficollis*), enkel in 2018 ook een koppel **Kuifeend** (*Aythya fuligula*).

Roofvogels

De combinatie van open terrein, met extensief grasland en heide, en brede bosgordels zorgt voor een aantrekkelijk landschap voor roofvogels als buizerd en torenvalk. Er is nooit actief gezocht naar nesten van roofvogels, die in de nabije omgeving van het vliegveld broeden: mogelijk op militair domein, mogelijk daarbuiten (gemeentebossen Hoogeindse bergen en Klein Ravels, ANB-domein Ravels Kamp, privé-bossen).

Er zijn alleszins 3 koppels **Buizerd** (*Buteo buteo*) en 1 koppel **Torenvalk** (*Falco tinnunculus*) die het open grasland- en heidelandschap van het vliegveld gebruiken als jachtterrein, en dus in de omgeving nestelen.

Ook **Wespendief** (*Pernis apivorus*) en **Sperwer** (*Accipiter nisus*) worden geregeld waargenomen, **Havik** (*Accipiter gentilis*) slechts sporadisch. **Slechtvalk** (*Falco peregrinus*) komt hier ook geregeld jagen, wellicht gaat het om de broedvogels van het stadscentrum van Turnhout.

In 2016 overzomerde hier ook een vrouwtje **Grauwe kiekendief** (*Circus pygargus*): enkele keren werd ze betrapt op het jagen en eten van een konijntje (hier overvloedig aanwezig), maar haar gedrag sloot een broedgeval uit. In 2017 pleisterde hier enige tijd een **Rode wouw** (*Milvus milvus*) – zonder balts- of nestelgedrag te vertonen.

Ransuil (*Asio otus*) en **Bosuil** (*Strix aluco*) broeden beide ook jaarlijks in de bossen van het militair domein, maar beide soorten worden niet gemonitord. **Oehoe** (*Bubo bubo*) is sinds enkele jaren een regelmatige gast, waarvan soms pluimen of braakballen worden gevonden, maar er zijn geen aanwijzingen voor een broedgeval.

Conclusie

Het vliegveld van Weelde is binnen de Noorderkempen een belangrijk broedvogelgebied.

Een aantal weidevogels doet het hier nog goed, maar enkel Veldleeuwerik en Kievit lijken een stabiele populatie te hebben. Het aantal Wulpen is nog altijd hoog voor een toch in oppervlakte beperkt open landschap, maar ligt toch gevoelig lager dan 15 à 20 jaar geleden. Zoals te verwachten viel is het aantal Grutto's door het verschrallingbeheer gedaald, en in 2019 ontbrak deze elegante vogel voor het eerst als broedvogel (droogte?). Ook Kneu is recent verdwenen als broedvogel. De Graspieper volgt helaas de Vlaamse trend en is sterk in aantal achteruit gegaan. Roodborsttapuit kan zich handhaven op een veel lager niveau dan een tiental jaren geleden.

Vogels van bosranden, open plekken in het bos en struweel reageerden doorgaans positief op de uitgevoerde beheerwerken (heideherstel, dunnen van de dennenbossen en natuurlijker bosranden): de aantallen van Boompieper en Nachtzwaluw namen fors toe. De populatie van Boomleeuwerik bleef stabiel, het heideherstel leidde hier tegen de verwachtingen in (voorlopig ?) niet tot een grotere broedpopulatie. Het aantal zangposten van de Grasmus is aan schommelingen onderhevig, de Fitis heeft een eerder stabiele populatie. En ook op het vliegveld is de Zomertortel als broedvogel verdwenen.

Bosuil kuiken
foto: Geert Brosens

‘Sinus’ maaibeheer
foto: Luc Van Assche

Bij de echte bosvogels zorgden de nochtans vrij ingrijpende beheerwerken in de bossfeer (sterke dunningen, kappen van bosranden) toch niet voor een achteruitgang van de diverse spechtensoorten. De aan meer open bossen gebonden vogels als Bonte vliegenvanger en Gekraagde roodstaart profiteerden hier juist van. De Matkop blijft een eerder sporadische broedvogel, Koekoek en Zomertortel verdwenen recent als broedvogel.

De aantallen van de diverse soorten roofvogels lijken stabiel, waarbij het niet duidelijk is welke soorten er ook effectief binnen de grenzen van het militaire domein broeden. Buizerd en Torenvalk zijn hier dagelijks jagend waar te nemen; Wespandief, Havik, Slechtvalk en Sperwer maar af en toe. Ransuil en Bosuil zijn jaarlijkse broedvogels, maar worden niet gemonitord.

Het aantal watervogels is beperkt, Dodaars, Kuifeend en Nijlgans doken op als broedvogel na venherstel.

Bij het bos- en natuurbeheer van het militaire domein wordt in de eerste plaats getracht om Europese natuurdoelen te realiseren (zoals opgelegd door de Europese Habitatrictlijn). Daarbij gaat ook veel aandacht naar fauna-groepen, bv. gefaseerd maaien (gunstig voor insecten) of het creëren van natuurlijke bosranden (positief voor insecten, zangvogels, kleine zoogdieren, ...). Dode bomen blijven behouden, en bij het kappen van bosranden blijven ook vele

‘hoogknotters’ staan: op enkele meters hoogte afgezaagde dennen of loofbomen, die een geschikt leefgebied vormen voor boktorren en andere (warmteminnende) insecten.

Ook veel vogels profiteren hiervan, maar er wordt met de avifauna extra rekening gehouden door het broedseizoen te respecteren bij maaiwerken (nooit vóór 21 juni) en bij bosexploitatie (verlengde schoontijd tot 15 augustus, wegens (mogelijke) broedgevallen van Nachtzwaluw en Wespandief). Tot slot blijken ook de biologische akkers op het vliegveld (in totaal 8 ha, waarvan elk jaar een deeltje braak blijft liggen) belangrijk als foerageergebied voor o.m. Wulp, Kievit, Buizerd en Torenvalk.

Mannetje Grauwe Klauwier
foto: Wim Verschraegen

GRAUWE KLAUWIER (LANIUS COLLURIO) TERUG IN HET STROOMGEBIED VAN HET MERKSKE?

Ted Overmeer (boswachter Staatsbosbeheer)

Afgelopen jaar werd er, eind mei, een zingend mannetje Grauwe klauwier ontdekt door Bart Hoeymans. De laatste waarneming van deze soort uit het Merkske dateert alweer uit 2015. Na wat stille hoop dat hier ook nog een vrouwtje bij zou komen verdween het mannetje al na een paar dagen en werd niet meer waargenomen. Maar... eind juli werd er, niet ver van de waarneming uit mei, opnieuw Grauwe klauwier waargenomen, niet één maar wel vijf! Een paartje was erin geslaagd drie jongen groot te brengen!

Er zijn verschillende redenen waarom de soort in het Merkske opduikt:

Het lijkt erop dat het wat beter gaat met de **grote insecten** in het Merkske, de voedselbron van de Grauwe klauwier. Verschillende grote insectensoorten lijken te profiteren van de warme, droge zomers. Vooral sprinkhanen blijken het goed te doen. Tot voor kort was de enige populatie van Veldkrekel in het Merkske te vinden op het Vliegveld Weelde en Weelde Statie. Intussen heeft de soort zich op diverse andere gebieden gevestigd zoals het Moer en Wortel Kolonie. Ook de Moerassprinkhaan gaat het voor de wind. Tot voor kort was dit een zeldzame soort van vochtige/natte ruige graslanden waarvan de enige grote populatie te vinden was in het Moer. Tegenwoordig is deze

grote veldsprinkhaan algemeen in alle vochtige graslanden van het Merkske. Er is dus duidelijk meer voedsel voor de Grauwe klauwier aanwezig dan enkele jaren geleden.

Door het groter en ouder worden van (braam)struwelen en houtkanten komt er ook **meer leefgebied** in het Merkske beschikbaar.

Dat de **broedpopulatie** van deze trekvogel in de lift zit zal ook wel geholpen hebben bij het ontdekken van het Merkske door de Grauwe klauwier.

Nu is het hopen dat we deze prachtige soort ook in 2020 weer op bezoek mogen krijgen, zeker omdat dit een soort is die echt in het stroomgebied thuis hoort!

BOOMKIKKER

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

De boomkikker (*Hyla arborea*) is intussen een goed gevestigde soort die nog steeds op veel aandacht kan rekenen. Hierdoor is er een enthousiaste groep vrijwilligers aanwezig die graag menig uurtje spendeert aan het opvolgen van dit mooie kikkertje. Hun inventarisatiewerk zorgt ervoor dat we de vinger aan de pols kunnen houden en dat we de soort in het Merkske een rooskleurige toekomst kunnen geven! De beheerders (en de boomkikkers) zijn deze vrijwilligers dan ook erg dankbaar!

Hieronder een korte samenvatting over de getelde aantallen in 2019.

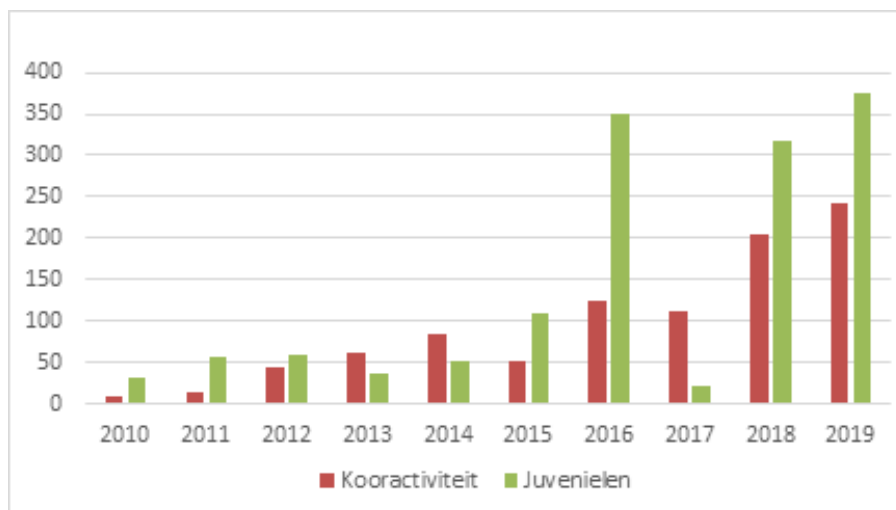
Kooractiviteit

In totaal werden 242 verschillende roepende mannetjes geteld. Hiermee is het aantal roepende dieren fors gestegen sinds 2017 (in 2017 - 112 en in 2018 - 205 ex) maar het aantal locaties van waaruit geroepen werd is, met 26, gelijk gebleven aan 2018. Hier zijn verschillende nieuwe en verlaten wateren bij, op plaatsen met een bescheiden aantal roepende mannetjes is de bezetting nogal 'volatief'.

De belangrijkste voortplantingswateren zijn al enkele jaren dezelfde maar het aantal roepende mannetjes per poel neemt wel in aantal toe. Het betreft 6 locaties met meer dan 10 roepende mannetjes (1 poel met meer dan 60 dieren, 2 met meer dan 20 dieren en 3 met meer dan 10 dieren).

Landhabitat

Zoals andere jaren bleek de periode half augustus – half september de beste periode om de juveniele kikkertjes in het landhabitat te zoeken. Met een totaal van 374 (318 in 2018) jonge kikkertjes was 2019, ondanks de extreme hitte en droogte, een goed jaar.

Roepend mannetje boomkikker
foto: Wim Verschraegen

LEVENDBARENDE HAGEDIS

Johan Coertjens

Zit dat hier ook?

“Zit dat hier ook?” is een vaak gehoorde vraag wanneer je familieleden, vrienden en kennissen een foto laat zien van een hagedis. Velen kennen de hagedis enkel van hun vakanties in het zuiden, waar ze wel eens een hagedis opmerkten die lag te zonnen op een of ander vervallen muurtje van een Romeins of Grieks amfitheater, middeleeuws kasteel of kerkje. Dat er ook hagedissen vlak bij huis voorkomen weet men vaak niet. Meer bepaald de Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*) komt in onze contreien voor.

Levendbarende hagedis
foto: Wim Verschraegen

In de loop van 2018 zijn Leo Dufraing en ik, gestart met het monitoren van Levendbarende hagedissen in Wortel Kolonie en de Castelleesche heide.

Doel van het onderzoek is : Verspreidingsonderzoek + onderzoek naar juveniele dieren (voortplanting),

Bezoeken van geschikt leefgebied op zoek naar nieuwe (deel) populaties waarna deze een jaar later intensiever kunnen bezocht worden,

Na 4 of 5 jaar komen we terug in een bepaald gebied en herhalen we ons onderzoek volgens een vast protocol (monitoring).

Het geven van beheeradvies.

In 2018 hebben we (zie 'Nieuwsbrief Het Merkske maart 2019') de heide van Wortel Kolonie met aangrenzend geplagd stukje op de Castelleesche heide geïnventariseerd. Sporadisch hebben we een bezoek gebracht aan andere potentieel geschikte gebieden.

Zo kwamen we in 2018 in de bosrand langs de Grensdreef van de Schootse Hoek terloops 2 volwassen hagedissen tegen. We besloten in dit gebied een traject uit te zetten dat we in 2019 zouden lopen. We waren ons ervan bewust dat we de hotspot voor Levendbarende

hagedis in 2018 bezocht hadden en dat het daarom in 2019 kon tegenvallen.

Na contact met het Agentschap voor Natuur en Bos kregen we toestemming om de omgeving van het aangrenzende Brandven (waar tot nu toe nog geen hagedis was gespot) in de ronde te integreren. In het voorjaar 2019 hebben we een ronde uitgezet en op verschillende plaatsen genummerde plaatjes uitgelegd om de locatie in het terrein aan te duiden (zie kaartje)

Het onderzochte gebiedje hebben we onderverdeeld in 5 zones :

- 1 → 2 oevers van het Brandven
- 2 → 3 overgangszone van oevers Brandven naar kapvlakte
- 3 → 7 kapvlakte
- 7 → 9 overgangszone van kapvlakte naar Grensdreef
- 9 → 12 Grensdreef (met waarnemingen uit 2018)

*Uitgangsvraag was :
Is er een vitale populatie aanwezig
thv de Grensdreef en kan deze zich
uitbreiden richting Brandven?*

De monitoringsroute

Voor ieder terreinbezoek werden de terreinbeheerders op de hoogte gebracht van ons bezoek.

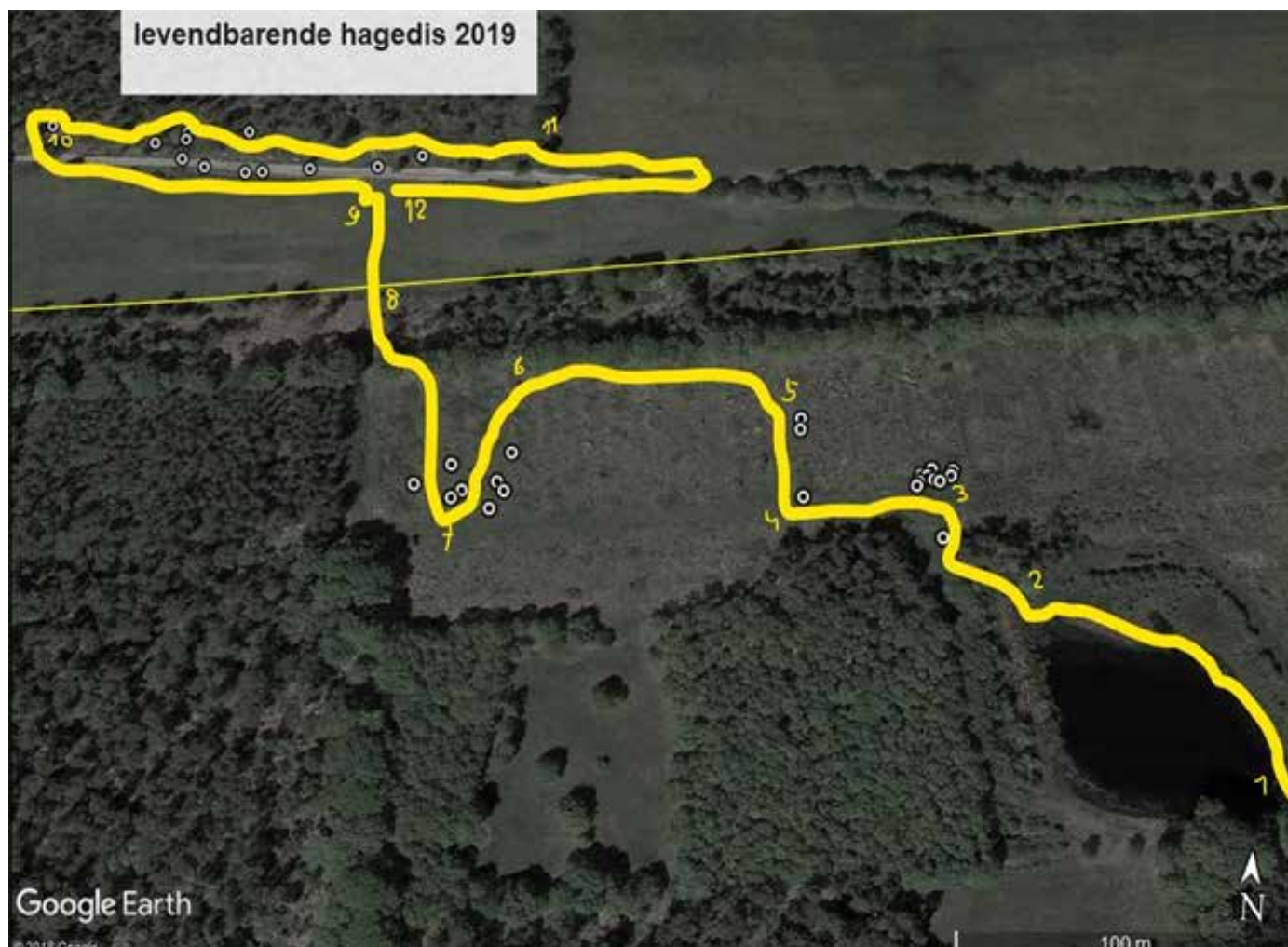
Moeilijkheid blijft echter wel het meest geschikte moment te kiezen. Onze ervaring leert dat volgende weersomstandigheden geschikt zijn:

- een temperatuur van tussen 18 en 21 °C . Op zonbeschenen plaatsen is het dan al vlug enkele °C warmer, maar nog niet te warm.
- Een frisse nacht met een opwarmend zonnetje in de ochtend.

In totaal werden 7 rondes gelopen. Idealiter hadden we 2 extra bezoeken aan het gebied gebracht, zo hebben we nu geen gegevens uit de maand juni. De ronde was ca 1,5 km. lang.

Uit onderstaande tabel en kaart blijkt dat er enkel op de kapvlakte en langs de grensdreef Levendbarende hagedissen werden waargenomen.

POSITIE									
TUSSEN		DATUM							
PLAATJES		19/04	16/05	23/05	5/07	1/08	22/08	15/09	Totaal
1 EN 2	BRANDVEN	0	0	0	0	0	0	0	0
2 EN 3	OVERGANG	0	0	0	0	0	0	0	0
3 EN 7	KAPVLAKTE	1	1	4	1	3	7	5	22
7 EN 9	OVERGANG	0	0	0	0	0	0	0	0
9 EN 11	GRENSDREEF	1	0	4	1	2	2	2	12
									TOTAAL
	TOTAAL	2	1	8	2	5	9	7	34

- = waargenomen hagedissen
- = gelopen route
- nummers = positieplaatjes in het veld

Beschrijving van de locaties met waarnemingen

3 → 7: KAPVLAKTE

In 2014 werden hier een jong (+/-25 jaar), erg donker bos met Corsikaanse den gekapt. Doel van de kap is het realiseren van een halfopen 'wastine' landschap met open zone's, ruigtes en boomopslag. Het gebied kent sinds 2015 een extensieve begrazing met Konikaarden.

Wij inventariseren dit gebied dus 4,5 jaar na de kap waarbij we enkel het westelijk deel van het gebied hebben bezocht. Het oostelijk gedeelte is intussen sterk verbost, hoofdzakelijk met opslag van berk.

Het bezochte gebied wordt vooral gekenmerkt door :

- Boomstobben, snoeihouthopen en -hoopjes,
- Struweel (brem en/of braam),
- Open, kruidenrijke vegetaties gedomineerd door Schapenzuring,
- Boomopslag bestaande uit zaailingen van vooral berk en Spork.
- Vooral in het zuidelijk gedeelte zijn de grond en/of de takkenhopen bedekt met mos

Begrenzing :

- Zuid: het Brandven gescheiden door een smalle strook bomen, bramen, pitrus.
- Westelijk en oostelijk begrensd door (naald)bos.
- In het noorden is het gebied begrensd door een diepe gracht waarover enkele boomstammen liggen. Ten noorden van deze diepe gracht is er een smalle strook open naaldbos aanwezig.

Het gebied werd tijdens de monitoringperiode begraasd door 4 Konikpaarden die ook toegang hadden tot het Brandven.

Open vegetatie met schapenzuring op de achtergrond bremstruweel

foto: Johan Coertjens

Grensdreef
foto: Johan Coertjens

9 → 12 GRENSDREEF

Eens was de Grensdreef één van de belangrijkste verkeersaders van de streek. Zij verbond Hoogstraten met Den Bosch via Baarle. (Het begin van deze vroegere verbinding in Hoogstraten heet nog altijd de Bosstraat). Momenteel is het een zandweg met los zand waar veel zachte recreatie (voornamelijk wandelaars) doorkomt.

Zuidelijk wordt de Grensdreef van een schrale weide gescheiden door een ondiepe greppel en een schrale berm met braam, brem, wilg en gekapte struiken (dit gedeelte wordt eveneens beheerd in functie van het Bont dikkopje, een dagvlindertje). Aan de noordzijde bevindt zich een gedunde, structuurrijke bosrand met nogal wat staand dood hout, takken- en stammenhoopjes, omgewaaide grove dennen en een grazige vegetatie met Pijpenstrooitje, wat heideplanten en Borstelgras.

Doordat we op deze plek in 2018 een enkele Levendbarende hagedis waarnamen, beslisten we om in 2019 van hieruit een ronde te lopen, gecombineerd met de zone rond het Brandven.

Vergelijking met 2018

Zoals verwacht hebben we in 2019 minder hagedissen waargenomen dan in 2018, 34 tegenover 93. Er werden enkel dieren waargenomen op de kapvlakte en langs de Grensdreef.

Gemiddeld zagen we per ronde (7 rondes in 2019 tegen 11 rondes in 2018) 4,86 hagedissen tegenover 8,45 vorig jaar. Als we de aantallen bekijken in verhouding tot de afgelegde afstand per ronde (1500m in 2019 en 2000m in 2018) komen we tot 0,42 hagedis per 100m in 2018 tegenover 0,32 hagedis per 100m in 2019.

De heide van Wortel Kolonie (onderzoek 2018) is meer dan waarschijnlijk het belangrijkste leefgebied voor de soort in het Merkske. Bovendien voldoet het aan alle biotoopeisen (naar ons aanvoelen) die de Levendbarende hagedis verlangt. Het is dan ook logisch dat we op deze locatie meer hagedissen konden spotten.

Vergelijkbaar met vorig jaar zijn wel de periodes met de hoogste aantallen:

- eind mei (periode van voortplanting en zonnende wijfjes) en
- eind augustus (juvenielen op het terrein).

De eerste juveniele hagedissen werden waargenomen op 1 augustus, deze zijn enkel waargenomen op de kapvlakte. Langs de grensdreef werden er geen juveniele dieren waargenomen, wat niet wil zeggen dat er geen voortplanting was omdat jonge hagedissen nu eenmaal moeilijker waar te nemen zijn.

Ons onderzoek heeft het voorkomen van Levendbarende hagedis aangetoond op de kapvlakte, voordien werd deze soort er nooit waargenomen/geregistreerd. Het betreft hier zeker een recente kolonisatie na de kapwerken die zijn afgerond in 2014. Het jonge, donkere naaldbos was totaal ongeschikt als leefgebied voor de soort.

Het voorkomen van een, zich voortplantende, populatie op de kapvlakte is dan ook erg heugelijk nieuws!

Waarschijnlijk heeft de soort dit leefgebied bezet vanuit de populatie langs de grensdreef.

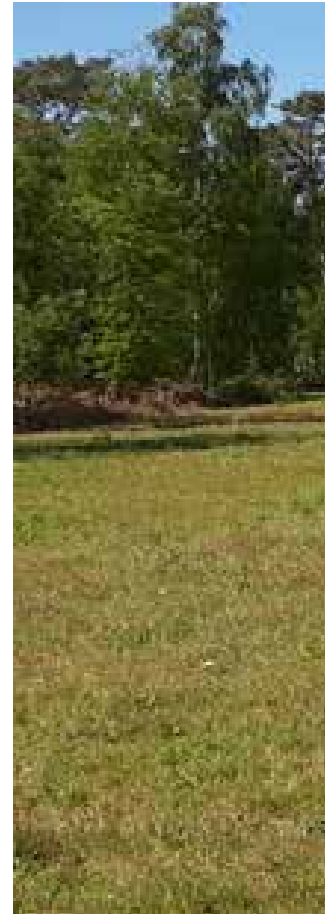
Conclusie 2019

Het onderzochte gebied en met name de kapvlakte ten noorden van het Brandven zou, mits geschikt beheer, een prima leefgebied kunnen worden/blijven voor de Levendbarende hagedis.

Belangrijk hierbij is het tegengaan van een te sterke verbossing. Het oostelijke deel van de kapvlakte is intussen sterk verbost en waarschijnlijk niet meer geschikt als leefgebied. Door het verwijderen van deze boomopslag (en het op hopen zetten van het tak- en stamhout) zou de geschikte oppervlakte leefgebied flink kunnen toenemen (Noot van de redactie: In januari 2020 werd alvast een start gemaakt met deze werken).

De beide beschreven deelgebieden (Kapvlakte en Grensdreef) zijn van elkaar gescheiden door een ca 100m brede weide (zie foto hieronder), een smalle strook open bos (Grove den, eik en berk) met adelaarsvaren en een bijzonder diepe gracht waarover boomstammen liggen. De kruidenrijke en voedselarme weide is uitzonderlijk rijk aan insecten, waaronder heel veel vlinders en sprinkhanen. In de herfst van 2019 werd op verschillende plekken heidemaaisel uitgespreid om een ontwikkeling richting heide/heischraal grasland te versnellen. Tijdens de monitoringperiode werd in dit grasland 1 hagedis aangetroffen een 2-tal meter zuidelijk van de Grensdreef (voor de monitoringroute valt deze nog net bij de Grensdreef, van plaatje 9 naar 10).

Voedselarm grasland tussen 2 leefgebieden
foto: Johan Coertjens

Wij denken dat deze zone kan evolueren naar een geschikte verbindingsszone en later wellicht ook als leefgebied, waardoor er een toch wel mooi uitgestrekt aaneengesloten leefgebied zou kunnen ontstaan. Zowel de weide als de smalle strook bos (met gracht) vormen actueel GEEN barrière voor de Levendbarende hagedis, dit bewijst de snelle kolonisatie van de kapvlakte door de soort.

Hiernaast zien we een foto van een favoriete plek van Levendbarende hagedis op de kapvlakte. Over heel deze vlakte liggen dergelijke takkenhopen verspreid. Het opmerkelijke is dat we in het noordelijk gedeelte van de vlakte, waar ook van deze hoopjes lagen, geen hagedissen zagen. De hagedissen die we zagen zaten allen in het zuidelijke gedeelte waar de grond (en deel van de takken) bedekt zijn met mos. In ieder geval kunnen we stellen dat het voorkomen of ontbreken van mos in dit leefgebied een bepalende factor is. Dit mos geeft niet alleen directe beschutting tegen vijanden en warmte, maar houdt ook in drogere perioden vocht (dauw) langer vast.

Takkenhoop op de kapvlakte, een van de favoriete plekken in het leefgebied
foto: Johan Coertjens

VISSEN

Seppie Strybos

Elektrische Inventarisatie

Inventarisatie methode: Elektrische inventarisatie.

Om na te gaan hoe de vispopulatie van het Merkske eruit ziet, wordt er gebruikt gemaakt van het zogenaamde elektrisch vissen. Dat systeem is gebaseerd op 'galvanotaxis', het fenomeen waarbij een organisme wordt aangetrokken tot een pool van een elektromagnetisch veld. In dit geval worden de vissen aangetrokken tot de positieve pool. Hoe dit neurofysiologisch werkt is niet helemaal duidelijk, maar het resultaat uit zich meestal als de vissen, die boven de negatieve pool komen, bovendrijven, waarna ze opgeschept kunnen worden. De vissen worden dus niet geëlektrocuteerd als dusdanig en eens uit het elektromagnetisch veld, gedragen ze zich weer normaal.

Trajecten

Tijdens de inventarisering wordt er op een gestandaardiseerde manier gewerkt. Er wordt steeds een traject van 100m stroomopwaarts afgevist. Het traject heeft steeds een vaste afstand van 100m, zodat de aantallen van verschillende lopen en datums met elkaar vergeleken kunnen worden. Er wordt bovendien stroomopwaarts gevist voor de zichtbaarheid, zodat je niet in troebel water hoeft te werken. Elektrisch vissen is een effectieve methode om vissen te inventariseren, maar we kunnen er zeker niet alle individuen mee vangen.

Daarom wordt normaal gezien het traject tweemaal afgevist. De vissen van de eerste vangst worden ook pas na de tweede vangst teruggezet. Op deze manier kunnen we berekenen hoeveel individuen er in totaal in de 100m zouden moeten zitten (d.i. eerste vangst + tweede vangst + alle vissen nog in de loop). Dit kan gedaan worden via 'k-pass removal extrapolatie', maar dat zou ons te ver leiden.

Per gevangen soort wordt het gewicht en de lengte gemeten van 50 willekeurige individuen. De rest van de vangst wordt in bulk van 50 individuen gewogen, waarbij van de kleinste en grootste vis de lengte wordt afgenomen. Zo kunnen we ons een beeld vormen van de structuur van de populaties, zoals bijvoorbeeld de verhouding tussen jonge en volwassen individuen of de conditie van de individuen.

Tijdstippen en locaties

De inventarisatie zoals hierboven beschreven staat, gebeurt twee keer per jaar in één van drie onderlopen van de Mark: de Heerlese loop, de Strijbeekse loop of het Merkske. Daarbij hanteren we een rotatiesysteem, zodat elke loop om de drie jaar aan de beurt komt. In dat jaar wordt de loop in het voorjaar (rond 1 mei) en in het najaar (rond 1 oktober) geïnventariseerd. In dit artikel worden enkel de resultaten van het Merkske besproken. Voor elke loop wordt steeds hetzelfde traject afgevist. Het traject van het Merkske lag eerst in de Halsche Beemden, maar daar werd het vissen bemoeilijkt door de begroeiing en hout in het water. Daarom wordt er sinds 2016 een traject aan Halbrug in kaart gebracht.

Nieuw traject in het Merkske, 100m vanaf Halbrug

Visseren aan het werk: de negatieve pool bevindt zich aan het schepnet met de zwarte steel. De andere vangen de vissen die boven komen drijven op.

foto: Wim Verschraegen

Resultaten

Hier volgt een overzichtstabel van de inventarisatie in het Merkske tot nu toe. Het gaat hier over de aantallen van de eerste en 2de vangst op geteld. Bij deze tabel kan nog aangevuld worden dat tijdens de

1000-soortendag op 13/06/2015, naast deze soorten ook 1 Kopvoorn (*Squalius cephalus*) en 1 Zwarte dwergmeerval (*Ameiurus melas*), een exoot uit Noord Amerika, werd waargenomen.

Datum		1/05/2014	4/10/2014	30/04/2016	1/10/2016	1/05/2019
Loop		Merkske (1)	Merkske (1)	Merkske (2)	Merkske (2)	Merkske (2)
Individue		694	607	589	682	204
Soorten		9	8	9	11	9
Gewicht (g)		3018.80	5417.30	6666.00	8163.31	5288.90
Bermpje	<i>Barbatula barbatula</i>	414	211	94	243	23
Riviergrondel	<i>Gobio gobio</i>	223	326	297	215	113
Blankvoorn	<i>Rutilus rutilus</i>	2	0	0	0	1
Snoek	<i>Esox lucius</i>	1	2	2	10	4
10-doornige stekelbaars	<i>Pungitius pungitius</i>	2	3	0	6	0
3-doornige stekelbaars	<i>Gasterosteus aculeatus</i>	35	14	178	132	42
Zonnebaars (exoot)	<i>Lepomis gibbosus</i>	14	42	12	58	2
Blauwband-grondel (exoot)	<i>Pseudorasbora parva</i>	1	4	1	1	0
Baars	<i>Perca fluviatilis</i>	2	5	1	7	10
Kleine Modderkruiper	<i>Cobitis taenia</i>	0	0	2	3	4
Aal/paling	<i>Anguilla anguilla</i>	0	0	2	5	5
Rietvoorn	<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	0	0	0	1	0

Aantallen waargenomen per soort over traject van 100m Resultaten per datum (2 vangsten op geteld). Merkske (1) is het traject aan de Halsche Beemden, Merkske (2) is het traject aan Halbrug.

Algemeen overzicht

Uit de dataset van alle lopen kan enorm veel informatie gehaald worden. In het volgende deel worden een aantal soorten en waarnemingen toegelicht. Maar hopelijk kunnen we het in volgende edities iets meer in gaan op andere aspecten, zoals de conditie van de individuen, prooi/predator verhouding...

Bij het bekijken van deze tabel valt onmiddellijk op dat er redelijke grote schommelingen voorkomen in het aantal individuen van de waargenomen soorten. De oorzaak van deze fluctuatie is moeilijk te achterhalen en kan te wijten zijn aan natuurlijke fluctuaties in de populatie. Belangrijk om op te merken is dat er per datum slechts één locatie in kaart gebracht wordt. Daardoor is het niet mogelijk om na te gaan wat de effecten zijn van het specifieke traject tegenover de loop (hier het Merkske). Met ander woorden, met deze data kunnen we niet nagaan of gelijkaardige trends en aantallen ook waar zijn voor de het Merkske als geheel.

Het Merkske valt binnen de natuurlijke watertypen uit de Europese Kaderrichtlijn water (KRW in de categorie: permanent langzaam stromende bovenloop op zand). Er zijn stukken met relatief sterke stroming en stukken met lokaal bijna stilstaand water. Dit verklaart waarom we zowel, Bermpje als Riviergrondel aantreffen, beide zijn typische soorten voor kleine beken met een redelijke stroming. Alsook de Driedoornige stekelbaars, die niet stromingminnend is. De andere soorten in deze tabel (met uitzondering van kopvoorn) zijn trouwens ook niet stromingminnend.

Exoten

De zonnebaars (Noord Amerika) werd in redelijk hoge aantal waargenomen. Dat kan een nadelig effect hebben op de populatie van andere vissen en amfibieën. De zonnebaars is een roofvis die onder andere de eieren en larven van amfibieën opeet. Deze soort richt vooral in vennen en poelen grote schade aan bij amfibiepopulaties.

Ook de Zwarte dwergmeerval (Noord Amerika) en Blauwbandgrondel (Azië) werden in lage aantallen waargenomen.

Rode lijst (De IUCN Rode Lijst van de zoetwatervissen in Vlaanderen)

De Aal (paling) staat als enige soort aangeduid als “bedreigd”. De populatie gaat al meer dan vijftig jaar achteruit. Een groot probleem is hierbij de trek van en naar de zee. Ook op de Mark staan nog stuwen, waar vissen niet langs kunnen passeren. De individuen die wij vonden zijn dus waarschijnlijk afkomstig van vroegere uitzettingen.

De Kopvoorn en de Kleine modderkruiper staan beiden aangeduid als “bijna in gevaar”. De Kopvoorn wordt in het Merkske slechts in lage aantallen teruggevonden. In dit onderzoek slechts één keer. De populatie in het Merkske wordt gezien als een van de laatste authentieke kopvoornpopulaties in Vlaanderen. Een meer gerichte inventarisatie en monitoring van deze soort zou kunnen helpen bij het bewaren ervan.

De Kleine modderkruiper ondervindt - naast algemene problemen als habitatverlies en slechte waterkwaliteit - ook last van een specifieke bedreiging, namelijk de hybridisatie met exotische modderkruipers (zie verder).

Riviergrondel
(foto: Wim Verschraegen)

Kleine modderkruiper
(foto: Wim Verschraegen)

Modderkruipers

Kleine modderkruiper (*Cobitis taenia*)

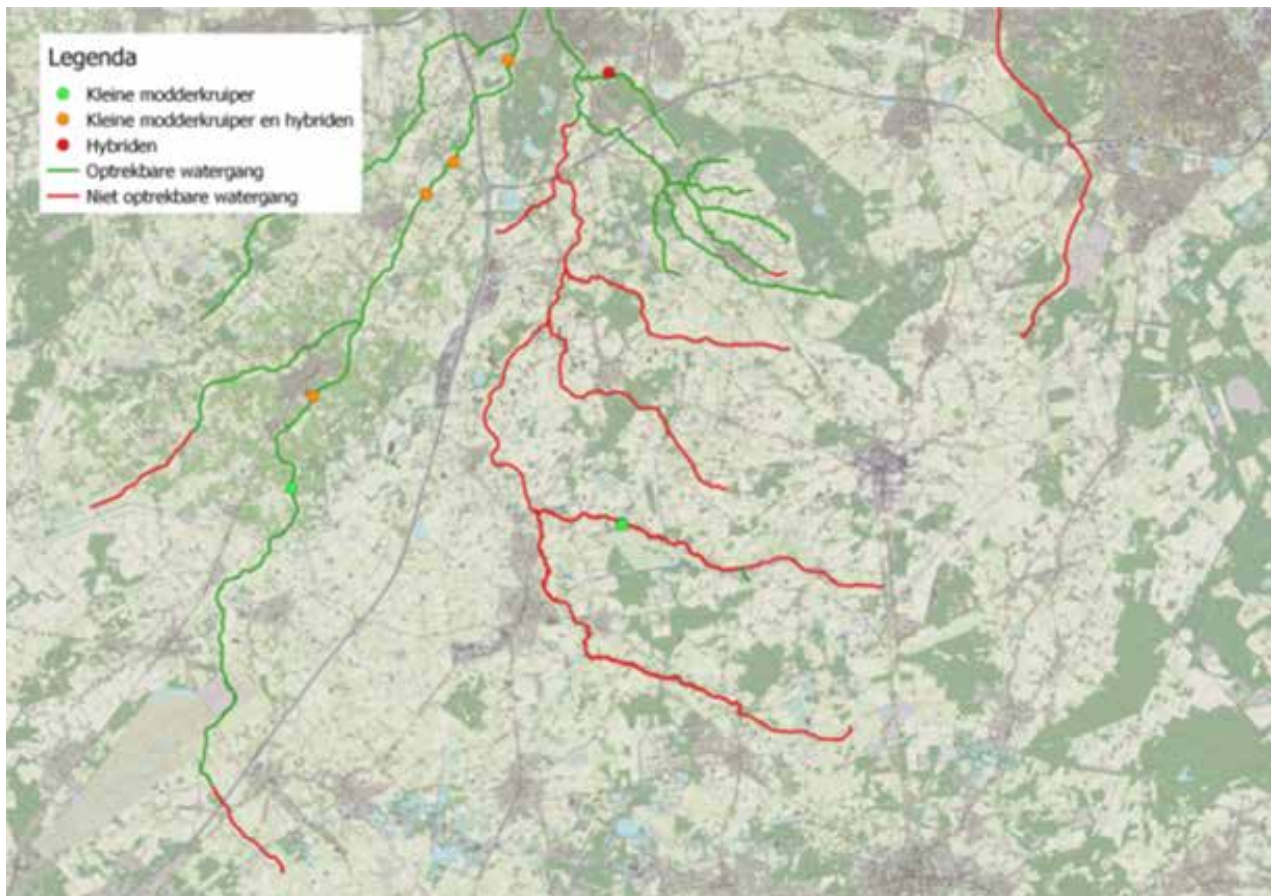
De kleine modderkruiper is een langgerekt, lateraal afgeplat visje met drie paar korte baarddraden. Het is een typische bodembewoner van beken en rivieren en, onder goede omstandigheden, ook vijvers en poelen. De soort werd in 2016 en 2019 in het Merkske waargenomen.

Bastaardmodderkruiper (*Cobitis taenia x elongatoides x tanaitica*)

De Bastaardmodderkruiper is een hybride soort, tussen de Kleine modderkruiper en één of twee modderkruipersoorten uit de Donau. Qua uiterlijk verschilt de Bastaardmodderkruiper niet veel van de Kleine modderkruiper. Er zijn echter wel een paar belangrijke ecologische verschillen tussen de twee. Eén verschil is dat de Bastaardmodderkruiper zich via parthenogenese (het klonen van vrouwelijke individuen) voorplant. De Bastaard-

modderkruiper is ook dominant tegenover de Kleine modderkruiper, waardoor de oorspronkelijke zuivere populatie vervangen kan worden door een populatie van identieke vrouwelijke hybride individuen. Om de parthenogenese van de hybride te induceren, is nog steeds de aanwezigheid van mannelijke individuen nodig. Er vindt echter geen bevruchting plaats. Een populatie van enkel hybride individuen kan daarom beschouwd worden als een relict populatie. Daarbij komt ook dat de hybriden populatie zeer vatbaar is voor epidemieën, door een zeer lage genetische diversiteit.

In het kader van een onderzoek, in opdracht van Waterschap Brabantse Delta, werden bij de modderkruipers die we vingen op 01/10/2016 DNA-stalen genomen. Uit die analyse bleek dat het om zuivere individuen van de soort 'Kleine modderkruiper' ging. Op verschillende plaatsen in Noord-Brabant is de Bastaardmodderkruiper wel aangetroffen, zo ook in de Bavelse Leij, een zijloop van de Mark (K. van Bochove, 2017). Een belangrijke vraag is dan ook of de Bastaardmodderkruiper zal oprukken tot aan het Merkske en daar de lokale zuivere populatie zal verstoren. Zeker met het oog op de verwijdering van barrières voor vismigratie op de Mark in de toekomst.

Kaart met vindplaatsen van de Kleine modderkruiper en hybride modderkruiper (K. van Bochove, 2017)

Met dank aan:

Dimitri Van Pelt, Koen Verschuere, Glen Van Hal, Bart Hoeymans, Bart Rooyens, Ward Rooyens, Wim Verschraegen, Leo Dufraing, Karel Kerremans, Harrie Hendrickx, Johan Coertjens en iedereen die ooit op of naast het water geholpen heeft.

Referenties

- K. van Bochove 2017. Identificatie van (hybride) kleine modderkruipers. Rapport RA2016176-2, Datura, Wageningen.
- Verreycken H, Van Thuyne G, Belpaire C, Breine J, Buysse D, Coeck J, Mouton A, Stevens M, Van den Neucker T, De Bruyn I & Maes D (2012). De IUCN Rode Lijst van de zoetwatervissen in Vlaanderen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2012 (23). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel

DAGVLINDERS

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en bos)

Dit artikel geeft een kort overzicht van de belangrijkste dagvlinderwaarnemingen uit 2019. Deze gegevens zijn afkomstig van vrijwilligers (en losse waarnemingen) die de invoerportalen waarnemingen.be en waarneming.nl hebben gebruikt voor de registratie.

De onderstaande gegevens zijn afkomstig uit deze databanken, zekere dubbeltellingen (verschillende waarnemers met zelfde waarneming) zijn er zo veel mogelijk uitgefilterd.

Het **Bont dikkopje** (*Carterocephalus palaemon*) heeft in het Merkske verschillende populaties. Deze soort is te vinden in bosranden en kleine open plekken in het bos. De rupsen leven voornamelijk van Pijpenstrootje. In 2019 werden er in totaal 86 imago's waargenomen. De belangrijkste populatie is gelegen in de bossen Wortel Kolonie/Schootse Hoek, kleinere populaties in de Kromme Hoek en het Moer.

Het **Zwartsprietdikkopje** (*Thymelicus lineola*) was begin deze eeuw nog erg talrijk en in hoge aantallen te vinden in bermen en ruigere graslanden. De laatste jaren is de soort steeds minder algemeen geworden. In het Merkske komt de soort nog wel verspreid

over het gebied voor maar de aantallen zijn bijna overal laag. In totaal werden er 88 imago's ingegeven (maar 2 meer dan van het Bont dikkopje).

Voor de **Koninginnepage** (*Papilio machaon*) was 2019 een erg goed jaar. Ook in het Merkske was het een algemene verschijning met in totaal 92 waargenomen imago's verspreid over het ganse gebied. Vooral in de bermen van de Singelheide was ze talrijk, op 30 juli telde Joey Braat hier maar liefst 30 vlinders. In tegenstelling tot het grote aantal imago's werd er maar 1 rupswaarneming (uit het Moer op Wilde peen) doorgegeven.

De **Bruine eikenpage** (*Satyrus ilicis*) is al enkele jaren niet meer waargenomen in het gebied waardoor gevreesd mag worden dat ze lokaal is uitgestorven. Dit kan niet gezegd worden van de Eikenpage (*Favonius quercus*) die in het gebied algemeen voorkomt waar grote(re) eiken aanwezig zijn. Door haar leefwijze hoog in de kruinen krijg je de soort echter maar zelden te zien. In 2019 werd de soort waargenomen op een 10-tal verschillende locaties met een totaal van 50 ingevoerde vlinders.

Van het **Groentje** (*Callophrys rubi*) is maar één populatie uit het Merkske gekend (Wortel Kolonie). Het is een soort van natte, structuurrijke, heide langs bosranden of met boomopslag. De rupsen gebruiken oa. Dopheide als waardplant. In 2019 werden er 19 imago's ingegeven op waarnemingen.be

Eikenpage
(foto: Bart Hoeymans)

Het **Bruin blauwtje** (*Aricia agestis*) is een nieuwkomer in het gebied. Deze soort van (vrij schrale) graslanden waarin de waardplant (met voorkeur Gewone reigersbek) veelvuldig voorkomt vormen het voorkeursbiotoop. De soort heeft de laatste jaren haar areaal verder uitgebreid en komt nu in vrij grote delen van de Lage landen voor. In 2019 werden van het Bruin blauwtje in het Merkske 20 imago's ingegeven. De soort werd hoofdzakelijk in de Castelrése heide waargenomen.

Grote Weerschijnvlinder
(foto: Bart Hoeymans)

De **Grote weerschijnvlinder** (*Apatura iris*) is een prachtige vlinder met zijn blauw oplichtende vleugels. De soort vliegt in één generatie van half juni tot begin augustus. De vlinders leven meestal hoog in de bomen waar ze zich voeden met honingdauw en sap van bomen. Mannetjes komen soms naar beneden om te drinken van plassen, kadavers, uitwerpselen, zweet, ...

De rupsen gebruiken Boswilg als waardplant op beschutte plaatsen (halfschaduw). Het is een kenmerkende soort van oudere, vochtige loofbossen of groepen samenhangende bosjes in beekdalen/valleien. In dit habitat is ze te vinden in bosranden, bospaden en open plekken. De soort heeft behoefte aan grote, markante bomen in het leefgebied. Tot voor kort was de Grote weerschijnvlinder een erg zeldzame soort die zich sinds de eeuwwisseling aan het uitbreiden is.

Begin juni 2011 werd de soort voor het eerst waargenomen in het Merkske (Schootse hoek bos). Het betrof een waarneming in geschikt habitat en erg vroeg in het seizoen zodat een lokale herkomst vermoed werd. Verschillende gerichte zoekacties over verschillende jaren heeft nooit een vervolgwaarneming opgeleverd waardoor het waarschijnlijk werd dat het een zwerver betrof.

Op 25 juni 2019 werd er echter opnieuw een grote weerschijnvlinder waargenomen, druk drinkend van slijk op de autoband van een Natuur en Bos dienstwagen. De vlinder werd waargenomen in Wortel Kolonie op minder dan 1 km van de vlinder uit 2011.

Op 29 juni werd er een 2de vlinder waargenomen in de buurt van Weelde Statie.

Komt er toch een (kleine) populatie van de soort in het Merkske voor?

Sinds 2013 wordt de **Keizersmantel** (*Argynnis paphia*) bijna jaarlijks in het gebied waargenomen waarbij het aantal waargenomen imago's jaarlijks stijgt. De waarnemingen situeren zich hoofdzakelijk in de omgeving van Wortel Kolonie en het Moer. Waarschijnlijk heeft de soort in het Merkske, één of meerdere kleine populaties.

De Keizersmantel blijkt de laatste jaren snel algemener te worden en zwervers kunnen intussen bijna overal waargenomen worden. Het is een soort die lijkt te profiteren van de klimaatverstoring.

Sinds een aantal jaar is de **Kleine parelmoervlinder** (*Issoria lathona*) in het Merkske, en ruime omgeving, aan een opmars bezig. De soort kan overal in het Merkske waargenomen, alhoewel het op de meeste plaatsen zwervers zal betreffen. Op sommige plaatsen kent de soort met zekerheid populaties en daar kan ze talrijk zijn. De grootste populaties zijn de vinden op het Vliegveld van Weelde, Castelrése heide, Wortel Kolonie en omgeving van het Moer. In totaal werd de soort waargenomen in 16 deelgebieden met maar liefst een totaal van 212 imago's. Hierbij dient wel vermeld te worden dat bijna iedere Kleine parelmoervlinder ingegeven zal worden, wat niet het geval is bij algemenere soorten.

De rupsen gebruiken in het binnenland hoofdzakelijk Akker- en in mindere mate Driekleurig viooltje als waardplant. Er zijn geen waarnemingen van rupsen bekend uit 2019.

*druk drinkend van slijk op de
autoband van een Natuur en
Bos dienstwagen*

Licht afwijkende gekleurde
Kleine Parelmoervlinder
(foto: Bart Hoeymans)

De **Braamparelmoervlinder** (*Brenthis daphne*) werd, een beetje verassend, niet waargenomen in 2019. In 2018 werden op een nieuwe vindplaats min. 8 imago's geteld wat een populatie deed vermoeden. In 2020 zal opnieuw naar de soort gezocht worden.

De **Kleine vos** (*Aglais urticae*) was nog niet zo lang geleden één van onze algemeenste dagvlinders. De rupsen gebruiken Grote brandnetel op iets beschaduwde plekken als waardplant en je zou verwachten dat het deze soort voor de wind zou gaan... Niets is minder waar. De populatie is (opnieuw) totaal ingestort en in 2019 werden er slechts 3 imago's waargenomen.

Dat is minder dan de 4 waarnemingen van de **Grote vos** (*Nymphalis polychoros*). Deze soort wordt de laatste jaren terug iets meer waargenomen en in 2019 werden er in Nederland terug rupsennesten gevonden. Als waardplant gebruikt de Grote vos diverse boomsoorten waaronder diverse wilgensoorten. Het is een zwerflustige soort met een voorkeur voor vochtige, open bossen.

2019 was ook een jaar waarin verschillende trekvlinders talrijk voorkwamen. Met name de **Distelvlinder** (*Vanessa cardui*) was erg talrijk. Het was van 2009 geleden dat er zo veel Distelvlinders in onze streek aanwezig waren. Tussen 8 juni en 23 oktober werden er 355 imago's op de verschillende invoerportalen doorgegeven. Buiten deze waarnemingen werden er ook nog enkele rupsen gezien op Akker- en Speerdistel.

Een andere trekvlinder die talrijk was is de **Oranje luzernevlinder** (*Colias croceus*) met een totaal van 159 ingevoerde imago's in de periode 9 juni – 29 oktober. Er vlogen vrij veel Oranje luzernevlinders van de vorm *helice* tussen. Bij deze vorm is de bovenzijde van de vlinder niet oranje maar wit tot erg licht geel. Hierdoor wordt deze vorm vaak verward met de **Gele luzernevlinder** (*Colias hyale*) die in 2019 (zoals normaal) veel zeldzamer was dan de Oranje luzernevlinder. In totaal werden er 5 Gele luzernevlinders ingevoerd in de periode 3/08 en 21/09.

Oranje Luzernevlinder, wijfje
vorm *helice*
(foto: Wim Verschraegen)

DE KOMMAVLINDER OP HET NAVO-VLIEGVELD IN WEELDE

Luc Van Assche (boswachter Natuur en Bos)

De kommavlinder (*Hesperia comma*) is een in Vlaanderen erg zeldzaam geworden dagvlindertje, dat behoort tot het geslacht van de dikkopje. Het begint bij ons pas eind juli-begin augustus te vliegen, en kan dan tot begin september gezien worden.

Dit fraaie vlindertje is in onze streken strikt gebonden aan voedselarme droge graslanden en droge heidegebieden met een heel lage vegetatie, met hier en daar een open plek. De Kommaavlinder houdt namelijk van warmte: de volwassen vlinders warmen zich graag op zandige open plekjes op, en de rupsen leven bij voorkeur in erg korte (1 tot 4 cm hoge) schrale grazige vegetaties, waar ze zich voeden met buntgras en fijn schapengras.

Met die habitateisen maakt de kommavlinder het zichzelf moeilijk in het huidige landschap: het historische verspreidingsgebied (gans het oosten van Vlaanderen) is ingekrompen tot de Kempen, en het gros van de huidige populaties liggen in Limburg. In de Antwerpse Kempen verdwenen de voorbije decennia nog meerdere vliegplaatsen, en is het voorkomen nu beperkt tot amper 2 gebieden. Eéntje daarvan is het bijna 300 ha grote NAVO-vliegveld in Weelde (strikt ontoegankelijk!), waar tot voor kort een vitale populatie voorkwam.

De Kommaavlinder vindt hier een groot areaal aan schraalgraslanden, met veel fijn schapengras, die goed kort worden gehouden (om zweefvliegtuigen, zowel van een burgerclub als van de militaire Luchtkadetten, veilig te laten landen). Ideaal opgroei gebied voor de rupsen! De volwassen vlinders vinden in normale jaren veel nectar in de 'bloemenstroken' naast de betonverhardingen: door uitspoeling van kalk uit de betonbanen en hun fundamenteën, vind je hier smalle bloemrijke linten, met vooral veel Slangenkruid. Slangenkruid bloeit nog uitbundig in de vliegperiode van de Kommaavlinder, en is duidelijk de meest geliefde nectarbron. Maar ook op bramen, Struikheide en wat late distels wordt gretig gevoerd.

De Kommaavlinder is hier pas laat ontdekt: in 2003 werden de eerste vlinders opgemerkt. In de nabijheid was vroeger al langer een populatie bekend, nl. op het vroegere rangeerstation Weelde-Statie. Door gebrek aan beheer was deze populatie in 2003 helaas al ter ziele gegaan, het was dan ook een aangename verrassing om een nog veel grotere populatie te ontdekken

op het amper enkele honderden meters verderop gelegen NAVO-vliegveld.

Zoals bij vele andere dagvlinders kent de Kommaavlinder goede en minder goede vliegjaren. In goede jaren telden we tijdens de piek van de vliegperiode vele tientallen Kommaavlinders, in mindere vliegjaren waren de Kommaavlinders eerder schaars.

Sinds 2016 wordt er op een systematische manier gemonitord, in het kader van het Meetnetten-project. Dit door Natuurpunt Studie gecoördineerde project zorgt voor de monitoring van Europees belangrijke en beleidsrelevante soorten voor Vlaanderen. In totaal worden maar liefst 79 dieren- en plantensoorten (exclusief vogels) opgevolgd op meer dan 1.600 tellocaties. De soorten worden opgevolgd aan de hand van soort specifieke, gestandaardiseerde telmethodes.

Voor de Kommaavlinder werden zo 20 trajecten van elk 50 meter lang in het terrein uitgezet – op locaties waar voorheen ook effectief Kommaavlinder werd waargenomen. Die trajecten worden elk 3 keer afgelopen, verspreid in de maand augustus (met minimum 1 week tussen 2 telbeurten). Daarbij worden alle Kommaavlinders binnen een afstand van 2,5 meter van de waarnemer geteld – uiteraard enkel bij gunstige weersomstandigheden (niet te nat of te koud).

Door elk jaar op dezelfde gestandaardiseerde manier de Kommaavlinders te tellen, krijg je een beeld van de evolutie van de populatie. En die evolutie... is niet zo heel gunstig. In 2016 werden er per telbeurt (over de ganse 20 trajecten samen) nog maximum 13 Kommaavlinders geteld. De perceptie was dat 2016 dit een 'gemiddeld vliegjaar' was

Kommavlinder op Slangenkruid
(foto: Luc Van Assche)

'Bloemenstrook' met
slangenkruid en Sint-
Janskruid naast betonbaan
(Foto: Luc Van Assche)

Droogte 2018
(Foto: Luc Van Assche)

Kommavlinder op Slangenkruid
(Foto: Wim Verschraegen)

In 2017 werden we in het voorjaar (mei-juni) geteisterd door veel hevige stortbuien. Dat zorgde er voor dat er zelfs op de droge heischrale grasland- en heidevegetaties lokaal 10 à 15 cm water stond, gedurende meerdere dagen – locaties die normaal zelfs in natte winters niet inunderen. Er werd dan ook gevreesd voor negatieve effecten (verdrinking) op de rupsen, maar die effecten bleken gelukkig toch beperkt: in augustus 2017 werd er nog een maximum van 11 kommavlinders per telbeurt genoteerd.

Maar dan volgde 2018, met niet alleen 2 hittegolven maar ook een ongekend lange kurkdroge periode. In het begin van de vliegperiode (begin augustus) lagen de graslanden van het vliegveld er bij als een verdorde bruingele steppe (zie foto)... Bloeiende nectarplanten (bv slangenkruid) waren er nauwelijks nog te vinden, zelfs de struikhei liet het afweten – en bloeiende planten waren door het watertekort dan ook nog eens erg arm aan nectar. De weerslag op de kommavlinderpopulatie was dramatisch: er werden in geen enkele telbeurt nog Kommavlinders waargenomen... Ook buiten de transecten werden er nauwelijks vlinders opgemerkt: een urenlange intensieve speurtocht van de Natuurpunt-vlinderwerkgroep Taxandria leverde bv. nauwelijks 5 vlindertjes op. Gevreesd werd ook dat deze vlinders het gebied zouden verlaten (door gebrek aan nectarplanten) en/of dat de voortplanting desastreus zou zijn: zelfs schapengras bezweek onder de droogte en hitte.

Het was dan ook bang afwachten voor 2019. Ondanks maar liefst 3 hittegolven en historisch lage grondwaterstanden, was de situatie voor de kommavlinder in augustus zeker niet slecht: het had toch nog voldoende geregeld om de heide mooi te laten bloeien, ook de 'bloemenlinten' langs de betonbanen stonden er nog vrij fris bij (met veel bloeiend slangenkruid), net zoals de schapen- en buntgrasvegetaties in de heischrale graslanden. Gunstige omstandigheden dus voor de kommavlinder, maar de zomer van 2018 had al flink in de populatie ingehakt: er werden opnieuw géén Kommavlinders geteld binnen het meetnet, en daarbuiten werd er door alle waarnemers samen amper één vlindertje gevonden...

Of er in 2020 nog Kommavlinders zullen vliegen? Daar valt voor te vrezen: de populatie gaat absoluut zeker door een 'bottle neck', en of ze zich uit deze sterke dip nog kan herstellen is maar zeer de vraag. Hopen maar dat er toch nog meerdere vlindertjes gevlogen hebben – een groot deel van het vliegveld kan omwille van vliegactiviteiten in augustus niet bezocht worden. En dat ze elkaar gevonden hebben, en zich succesvol konden voortplanten. En als we dan eens een paar 'normale' zomers krijgen... dan kan de populatie zich héél misschien wel weer herstellen. Ook het voortbestaan van de andere populaties in de Kempen staat trouwens zwaar onder druk, overal kreeg dit sympathieke vlindertjes rake klappen en op meerder plekken lijken de populaties totaal verdwenen. Het lijkt er dus op dat we de Kommavlinder in Vlaanderen als 'klimaatslachtoffer' zullen gaan verliezen...

Onderzoek met licht, Schootse Hoek
(Foto: Bart Hoeymans)

NACHTVLINDERS VAN HET MERKSKE

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

De eerste losse waarnemingen van nachtvinders uit het Merkske dateren uit 1986, in 1988 werd er voor de eerste keer gericht gekeken naar deze soortgroep met een onderzoekje in Weelde Statie. Dit onderzoek leverde toen een lijst op met enkele (nu) erg zeldzame en bedreigde soorten die mogelijk uit het gebied verdwenen zijn. Het is zeker de moeite waard om in de nabije toekomst het mogelijk voorkomen van deze soorten te controleren.

Het betreft soorten van open habitats zoals de Steenrode grasuil (*Apamea lateritia*), Erwtenuil (*Ceramica pisi*), Wikke-uil (*Lygephila pastinum*), soorten van struwelen en open bossen zoals Berken-orvlinder (*Tetheella fluctuos*), Vroege eikenuil (*Xanthia ruticilla*) en soorten van bremstruwelen zoals de Oranje bremspanner (*Isturgia limbaria*), Zomerbremspanner (*Chesias pinkeri*) en de Grijsgroene zomervlinder (*Pseudoterpna pruinata*).

Tussen 1988 en 2008 is er weinig gericht naar deze soortgroep gekeken (buiten enkele bezoeken in diverse terreinen). Het onderzoek naar nachtvinders in het Merkske is pas goed op gang gekomen vanaf 2008 toen de Nederlandse bewerking van de Engelse nachtvindergids van Paul Waring en Martin Townsend 'Nachtvlinders, veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten' uitkwam. Tot 2015 lag de focus van het onderzoek voornamelijk op onze 'macrolepidoptera', kort door de bocht, de grote nachtvinders. In 2015 werd de 1000-soortendag in het Merkske georganiseerd en sindsdien gaat er ook meer aandacht naar de 'microlepidoptera', de kleine soorten.

Er zijn verschillende manieren waarop nachtvinders geïnventariseerd worden, in het Merkske worden onderstaande methodes gebruikt:

- **Werken met licht:** Een groot deel van de nachtvindersoorten kunnen gelokt worden met licht. Vooral licht dat een grote hoeveelheid UV produceert werkt goed. Er zijn verschillende types lampen op de markt. Tijdens dit onderzoek werd er gebruik gemaakt van Skinnervallen met een 125 W HPL (kwikdamp)lamp, een opstelling op doek met 160W HPL lamp en draagbare nachtvindervallen met 2x 8W 12V Actinic Black light lampen.
- **Werken met smeer:** Veel nachtvindersoorten kunnen gelokt worden met een zoete stof die op bomen wordt aangebracht. Er werd gebruik gemaakt van een mengsel dat bestaat uit 50 % rode wijn en 50 % witte suiker. Deze techniek werkt heel goed in het vroege voorjaar (tot midden april) en vanaf de late zomer (augustus) tot diep in de winter. Dit is tevens de periode in het jaar dat er relatief weinig nectar in de natuur aanwezig is en/of er vaak gefoerageerd wordt op afgevallen (rottende) vruchten.
- **Feromonen:** het lokken van nachtvinders met soort specifieke vrouwelijke (seks)geurstoffen. Deze manier wordt vooral gebruikt bij het inventariseren van wespevlinders.
- **Losse waarnemingen:** Dit bevat alle overige waarnemingen, het gaat over waarnemingen van imago's, ei(pakketten), rupsen, bladmineers, foeragerende nachtvinders met zaklamp...

In totaal hebben al deze inspanningen een respectabele lijst met

787 soorten opgeleverd. Het betreft 444 (56,5%) soorten macrolepidoptera en 343 (43,5%) soorten microlepidoptera.

Als we rekening houden met de landsgrenzen (wat we in het gebied liever niet doen) dan komen we in Vlaanderen uit op 628 soorten (429 of 68% macro's) en in Nederland op 625 soorten (346 of 55% macro's). Het valt op dat er in Nederland procentueel minder macro's waargenomen zijn, dit komt omdat er meer aandacht is besteed aan de microlepidoptera dan in Vlaanderen.

De soorten rijkste gebieden (met meer dan 200 soorten) zijn Wortel Kolonie (434), Halsche Beemden (370), bos Schootse Hoek/Castelrése heide (368), Weelde Statie (293), Vliegenveld Weelde (283), Tommelsche heide (274), Broskens (272) en het Moer (217).

Voor een groot deel heeft dit te maken met de natuurwaarde van deze deelgebieden maar ook speelt er een belangrijk waarnemerseffect, het zijn tevens de beter onderzochte gebieden.

In **2019** werden er **403 soorten** waargenomen (233 of 58% macro's), 187 soorten in Vlaanderen en 345 soorten in Nederland. Het is duidelijk dat de Nederlandse nachtvlinderentomologen in 2019 actiever zijn geweest dan de Vlaamse.

Hieronder bespreek ik kort enkele 'krenten in de pap' uit 2019.

Gevlamde uil (*Actinotia polyodon*)

Van de Gevlamde uil was er slechts één enkele waarneming bekend uit 1988 (Weelde Statie).

Tijdens een nachtvlinderinventarisatie eind juli (Schootse Hoek) werd er 1 exemplaar met licht (kwikdamplamp op doek) gevangen.

Deze zeldzame soort vliegt in 2 generaties met een piek eind mei en een (grotere) piek in augustus. Eind juli (onze waarneming) begint de 2de generatie volop te vliegen.

De soort is gebonden aan open, voedselarme vegetaties op zandgronden waar de rupsen monofaag op Sint-janskruid leven dat altijd in grote hoeveelheden beschikbaar moet zijn. De soort overwintert als

Gevlamde uil
(Foto: Bart Hoeymans)

Geschikt leefgebied
van Gevlamde uil in
Wortel-Kolonie
(Foto: Bart Hoeymans)

Lichtgrijze Uil
(Foto: Bart Hoeymans)

pop in de grond.

In de omgeving is er veel geschikt habitat aanwezig wat ons doet vermoeden dat het een lokale vlinder betreft, en geen zwerver. Bijkomende inventarisaties in 2020, naar imago's en de goed herkenbare rupsen, zijn gewenst. Belangrijk bij het beheer is het ontzien van, een deel van, het Sint-janskruid bij maaiwerken. Vaak vallen de maai-beurten midden in de periode dat de rupsen in de vegetatie zitten. Het wegmaken van de overstaande planten laat op het jaar heeft geen negatief effect op de soort (overwintert als pop in de grond).

Lichtgrijze uil (*Lithophane ornitopus*)

Deze, vrij zeldzame, soort werd in 2019 voor de eerste keer in het gebied waargenomen. Op 22 april werd een exemplaar aangetroffen in een Skinnerval te Wortel Kolonie. Het is een soort die erom bekend staat in lage aantallen te vliegen en haar aanwezigheid is niet altijd goed vast te stellen (ze komen matig op licht en smeet af).

De Lichtgrijze uil vliegt in één generatie vanaf september tot begin mei, de soort overwinterd als imago en is in de koudste maanden, zo goed als, niet actief. De imago's planten zich na de overwintering voort.

Het is een soort van structuurrijke loofbossen op zandgrond. De rupsen (actief in periode april-juni) gebruiken diverse loofbomen als waardplant met een voorkeur voor eik. De rups verpopt in een stevige cocon onder de grond.

Karmozijnrood weeskind op smeer, Schootense Hoek
(Foto: Bart Hoeymans)

Karmozijnrood weeskind (Catocala sponsa)

Tot voor kort was het Karmozijnrood weeskind een erg zeldzame soort en werd deze enkel waargenomen in de 'beste', uitgestrekte, oude eikenbossen. De laatste jaren is deze soort veel algemener geworden en ze sluit dus goed aan bij andere bossoorten (zoals Boom-marter, Middelste bonte specht, ...) die algemener zijn geworden door het ouder en structuurrijker worden van onze bossen.

De soort werd voor het eerst in het Merkske waargenomen in 2015, het betrof toen 1 exemplaar op smeer in het Moer. Dit jaar werden niet minder dan 15 exemplaren op smeer waargenomen tijdens een inventarisatie eind juli in de Schootse Hoek.

De vlinders vliegen in één generatie van juli tot eind september en zijn dan prima met smeer te inventariseren. De rupsen gebruiken eik als waardplant en zijn erop te vinden in de periode april – juni waarna ze verpoppen in een cocon op de grond. De soort overwintert als ei op de waardplant.

Planning 2020

Hopelijk kunnen we in 2020 het voorkomen van een populatie Gevlamde uilen bevestigen. Verder lijkt het ons erg interessant om op zoek te gaan naar enkele 'oude' soorten uit het Merkske en met name de soorten gebonden aan bremstruweel.

In het Merkske zijn/waren 4 'echte' bremsoorten waargenomen. Dit zijn de Oranje bremspanner, Zomerbremspanner, Grijsgroene zomervlinder en de algemene Herfstbremspanner (*Chesias legatella*). Enkel de laatste soort komt nog met zekerheid in het Merkske voor. De overige soorten zijn de laatste decennia erg sterk in aantal achteruit gegaan waarbij Zomerbremspanner (enkel in 1988 waargenomen) waarschijnlijk is uitgestorven in Nederland en (zo goed als in) Vlaanderen. In het Merkske is de Oranje bremspanner nog in 2006 waargenomen en de Grijsgroene zomervlinder uit 2007. Het zou erg mooi zijn moesten we in 2020 deze soorten opnieuw kunnen vaststellen zodat er eventueel gerichte beheermaatregelen genomen kunnen worden.

In ieder geval zullen we er alles aan blijven doen om deze ecologisch belangrijke soortgroep in het 'daglicht' te zetten!

WAARGENOMEN LIBELLEN 2019

Jurgen van der Schans

Zwervende pantserjuffer
(foto: Jurgen van der Schans)

Het was ondanks de droogte met drooggevalle poelen in de zomer en najaar van 2018, wat de voortplanting niet ten goede zou komen, toch een enerverend en qua diversiteit (wel) een prachtig libellen jaar.

Het voorjaar begon warm met redelijk wat neerslag waardoor het water in de diverse poelen toch op redelijk niveau was gekomen en de libellen prima konden uitsluipen. De vroeg vliegende soorten zoals Viervlek (*Libellula quadrimaculata*), Platbuik (*Libellula depressa*) en Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*) waren dan ook al meteen in mooie aantallen te zien.

Opvallende waarnemingen waren de **Gevlekte witsnuitlibel** (*Leucorrhinia pectoralis*) en de **Noordse witsnuitlibel** (*Leucorrhinia rubicunda*) aan de Belgische kant en de **Venwitsnuitlibel** (*Leucorrhinia dubia*) aan de Nederlandse kant van 't Merkske. Soorten die in kleine aantallen gelukkig jaarlijks terug te vinden zijn.

Tijdens de zomer kregen we een ware influx van zuidelijke libellen. Prachtige soorten die waarschijnlijk door de hoge temperaturen en de harde zuidelijke wind in 't Merkske konden komen.

De **Zadellibel** (*Anax ephippiger*) en **Zuidelijke keizerlibel** (*Anax parthenope*) werden veelvuldig waargenomen en zelfs ei leggend gefotografeerd. Uitsluipingen zijn ten noorden en ten zuiden van het Merkske gezien. In het huidige klimaat zijn de winters nog te streng voor de Zadellibel, wat een permanente vestiging onmogelijk maakt.

In beide landen van 't Merkske werd tevens de **Zuidelijke glazenmaker** (*Aeshna affinis*) gezien, een soort die we nu vaker aantreffen. Ook de **Zwervende heidelibel** (*Sympetrum fonscolombii*) deed het erg goed deze zomer. Gezien de gelijkenis van het mannetje met de **Bloedrode heidelibel** (*Sympetrum sanguineum*) zouden de aantallen nog hoger kunnen zijn (waarnemerseffect).

Enkele **Zuidelijke heidelibellen** (*Sympetrum meridionale*) en tal van **Beekoeverlibellen** (*Orthetrum coerulescens*) zijn zeker nog het vermelden waard en vormen waarschijnlijk een kleine populatie.

De stand van de **Gaffelwaterjuffer** (*Coenagrion scitulum*) lijkt stabiel en deze komt nu in redelijke aantallen voor in het hele

gebied. Opvallend is de veelvuldig waargenomen **Zwervende pantserjuffer** (*Lestes barbarus*).

In vergelijking met voorgaande jaren zijn er minder **Azuurwaterjuffer** (*Coenagrion puella*) en **Watersnuffel** (*Enallagma cyathigerum*) juffers gezien. Ze zijn er wel maar in steeds minder wordende aantallen. Waarschijnlijk ligt het opdrogen van de vennen en poelen hier aan ten grondslag. Uiteraard is hier een waarnemingseffect ook niet uit te sluiten.

De nazomer siert zich door de grote aantallen **Paardenbijters** (*Aeshna mixta*) en natuurlijk de hier veel voorkomende **Bruinrode heidelibel** (*Sympetrum striolatum*), welke vaak als laatste nog vliegend te zien is.

In totaal zijn er **46 soorten libellen** gezien in 't Merkske. In het Belgische deel 44 soorten en in het Nederlandse deel 41 soorten.

Temperaturen deze zomer tot zelfs boven de 40 graden zorgden er voor dat het waterpeil in diverse vennen en poelen snel opdroogden, maar gezien de ervaring met vorig jaar hoeft dit dus niet altijd te betekenen dat het slecht is voor de libellen stand. Het geeft zelfs kansen voor nieuwe soorten.

Onderstaande tabel geeft de waargenomen soorten.

1	Weidebeekjuffer - <i>Calopteryx splendens</i>		24	Paardenbijter - <i>Aeshna mixta</i>	
2	Bosbeekjuffer - <i>Calopteryx virgo</i>		25	Zadellibel - <i>Anax ephippiger</i>	
3	Zwervende pantserjuffer - <i>Lestes barbarus</i>		26	Grote keizerlibel - <i>Anax imperator</i>	
4	Tangpantserjuffer - <i>Lestes dryas</i>		27	Zuidelijke keizerlibel - <i>Anax parthenope</i>	
5	Gewone pantserjuffer - <i>Lestes sponsa</i>		28	Glassnijder - <i>Brachytron pratense</i>	
6	Tengere pantserjuffer - <i>Lestes uirens</i>		29	Plasrombout - <i>Gomphus pulchellus</i>	NL
7	Houtpantserjuffer - <i>Chalcolestes uiridis</i>		30	Smaragdlibel - <i>Cordulia aenea</i>	
8	Bruine winterjuffer - <i>Sympecma fusca</i>		31	Geulekteglanslibel - <i>Somatochlora flavomaculata</i>	B
9	Koraaljuffer - <i>Ceragrion tenellum</i>		32	Metaalglanslibel - <i>Somatochlora metallica</i>	
10	Azuurwaterjuffer - <i>Coenagrion puella</i>		33	Venwitsnuitlibel - <i>Leucorrhinia dubia</i>	NL
11	Variabele waterjuffer - <i>Coenagrion pulchellum</i>		34	Vuurlibel - <i>Crocothemis erythraea</i>	
12	Gaffelwaterjuffer - <i>Coenagrion scitulum</i>		35	Geulekte witsnuitlibel - <i>Leucorrhinia pectoralis</i>	B
13	Watersnuffel - <i>Enallagma cyathigerum</i>		36	Noordse witsnuitlibel - <i>Leucorrhinia rubicunda</i>	B
14	Grote roodoogjuffer - <i>Erythromma najas</i>		37	Platbuik - <i>Libellula depressa</i>	
15	Kleine roodoogjuffer - <i>Erythromma viridulum</i>		38	Vierulek - <i>Libellula quadrimaculata</i>	
16	Lantaarntje - <i>Ischnura elegans</i>		39	Gewone oeverlibel - <i>Orthetrum cancellatum</i>	
17	Tengere grasjuffer - <i>Ischnura pumilio</i>		40	Beekoeverlibel - <i>Orthetrum coerulescens</i>	B
18	Vuurjuffer - <i>Pyrrhosoma nymphula</i>		41	Zwarte heidelibel - <i>Sympetrum danae</i>	
19	Blauwe breedscheenjuffer - <i>Platycnemis pennipes</i>		42	Zwervende heidelibel - <i>Sympetrum fonscolombii</i>	
20	Zuidelijke glazenmaker - <i>Aeshna affinis</i>		43	Zuidelijke heidelibel - <i>Sympetrum meridionale</i>	
21	Blauwe glazenmaker - <i>Aeshna cyanea</i>		44	Bloedrode heidelibel - <i>Sympetrum sanguineum</i>	
22	Bruine glazenmaker - <i>Aeshna grandis</i>	B	45	Bruinrode heidelibel - <i>Sympetrum striolatum</i>	
23	Vroege glazenmaker - <i>Aeshna isocles</i>		46	Steenrode heidelibel - <i>Sympetrum vulgatum</i>	

B – soort uitsluitend in België waargenomen

NL – soort uitsluitend in Nederland waargenomen

Vetjes: zeldzame of habitattypische soorten

Bron: www.waarneming.nl en www.waarnemingen.be

VAN MONDING NAAR BRON: OP PAD MET DE PLANTENWERKGROEP VAN NATUURPUNT MARKVALLEI

Stijn Leestmans

Sinds 2010 is de plantenwerkgroep bezig om het Merkske van monding naar bron af te lopen op zoek naar leuke plantensoorten. We doen dit op 3 donderdagavonden in de maand mei en juni voor de eerste maaibeurt.

We nemen geen abundenties op, maar zijn gewoon benieuwd naar wat we onderweg tegenkomen en op deze manier bezoeken we percelen waar we anders nooit komen. We houden geen rekening met de landsgrens en laten ons leiden door de percelen die we tegen komen. Ondertussen zijn we 10 jaar verder en is het tijd voor een overzicht. In 2019 zijn we aanbeland in de Broskens. Op 3 avonden per jaar doe je natuurlijk niet meer dan een paar percelen per keer en dus duurt het wel even voor we aan de bron zijn. En de bron is dan ook nog niet helemaal juist want we volgen vanaf nu de schouwloop richting Eindegoor te Weelde. De echte bron van het Merkske ligt volgens mij

in het Moer te Zondereigen. Maar dat doet hier niet ter zake.

De afgelopen jaren heeft deze manier van “inventariseren” al heel wat leuke vondsten opgeleverd en die gaan we wat meer bespreken.

Het begon in 2010 al zeer goed met een nieuwe plantensoort voor het Merkske, toen we Spits havikskruid ontdekte tussen 2 landbouwpercelen in het Groeske. Het is een zeer zeldzame soort in Vlaanderen en in Nederland. De soort heeft een voorkeur voor matig natte tot matig droge, licht zure tot zure bodems op een lemige zandgrond. . Helaas is de soort daarna niet meer teruggevonden en zijn we die vermoedelijk terug kwijt.

De jaren erna ontdekten we meer nieuwe soorten voor het Merkske en vooral veel nieuwe vindplaatsen van zeldzamere soorten zoals Grote pimpinel, Moesdistel, Knolsteenbreek, Pijptorkruid, Rietorchis, Borstelgras, Bleke zegge, etc

De lijst met nieuwe soorten voor het Merkske is ondertussen ook al aardig opgelopen. Het gaat om volgende soorten: Zwaardrus, Waterscheerling, Dwergglas, Stijve ogentroost, Schaafstro, Spaanse ruiter, Vleeskleurige orchis en Blonde zegge. Op de groeiplaats van de laatste 2 soorten gaan we iets verder in.

In 2019 hebben we het westelijke deel van de Broskens bezocht, ten NO van Ginhoven. Die percelen hebben altijd al rijke botanische waarden gehad en behoren tot goed ontwikkelende dotterbloem graslanden.

Een deel van die zone is een aantal jaar geleden afgegraven waarbij er een permanente plas dras zone is ontstaan. Rond de plas dras is de plantenontwikkeling fenomenaal met dit jaar 2 nieuwe plantensoorten voor het Merkske, namelijk Blonde zegge en Vleeskleurige orchis.

Maar ook nieuwe vindplaatsen van Bleke zegge, Zeegroene zegge, Paardenhaarzegge, stijve ogentroost, Moerasvaren en Moerasstreepzaad als meest kenmerkende soorten zijn meer dan de moeite!

En al deze soorten hebben als kenmerk dat de watertafel nooit verwegzakt, kortstondige inundaties verdragen worden en onder invloed staan van basenrijk tot zelfs kalkrijk grondwater. De meeste soorten worden ook gelinkt aan blauwgraslanden. Blauwgrasland is een zeer zeldzaam type grasland van schrale, onbemeste, 's winters plas-dras

Vleeskleurige Orchis
(foto: Wim Verschraegen)

staande en 's zomers hoogstens oppervlakkig uitdrogende hooilanden en waar verschillende soorten voorkomen die een blauwe kleur vertonen, vandaar de naam. Vermoedelijk is de ecologische amplitude van dit perceel groter en is het meer een combinatie van blauwgrasland en dotterbloemgrasland met hier en daar aspecten van vochtige heischraal grasland en grote zeggenmoeras.

Het enige perceel dat als een echt blauwgrasland kan doorgaan in het Merkske is de locatie van Spaanse ruiter, waar ook Tandjesgras, Blauwe zegge, Blauwe knoop en Gevlekte orchis staat.

Rond de bijna permanente plas dras plek staat de Paardenhaarzegge met vele andere soorten zegge's zoals Stijve-, Moeras-, Elzen-, Hoge cyper- en snavelzegge. Verschillende zeggensoorten zijn typische horstvormers. Het lijkt me leuk dat een stukje niet meer gemaaid wordt zodat deze bultvorming kan plaatsvinden, wat weer een extra dynamiek kan teweegbrengen.

De grootste bedreiging voor groeiplaats van is uitdroging van het grasland. Veel van de aanwezige plantensoorten zijn er heel gevoelig voor en gezien de klimaatverandering zich duidelijk begint te manifesteren zou de plantenrijkdom wel eens heel snel terug verdwenen kunnen zijn!

Plantenwerkgroep aan het werk
(foto: Wim Verschraegen)

INTEGRAAL WATERPROJECT VOOR HET MERKSKE: DE WEG NAAR EEN ROBUUSTE BEEK

Jef Guelinckx (VMM-Bekkensecretariaat Maasbekken)

Tommy Radkiewicz (Waterschap Brabantse Delta)

't Merkske is één van de mooiste beekjes van Nederland en Vlaanderen, met een waardevolle soortenrijkdom. Niet voor niets is dit beekje in het rapport "Levende beken in Vlaanderen" (2016, Natuurpunt) op de 10e plaats geëindigd. Daarnaast is de wandeling "Flirten met de grens in de vallei van het Merkske" door Provincie Antwerpen verkozen tot de wandeling van 2019.

Het is niet verwonderlijk dat juist 't Merkske zo gaaf is gebleven. Doordat het beekje de landsgrens vormde was het tot in de jaren '70 ondenkbaar om het recht te trekken. Na de jaren '70 was het natuurbesef voldoende groot om kanalisatie te voorkomen. Dankzij de natuurontwikkeling sinds de jaren '90 groeien de mogelijkheden om dit unieke beekdallandschap te behouden en te herstellen. Zo komt het dat 't Merkske tot één van de weinige beken met de Europese "Natuurlijke status" behoort in Nederland en Vlaanderen. Het vertegenwoordigt als het ware een gedeeld natuurlijk 'grenswaterkapitaal', dat speciale aandacht verdient van Vlaamse en Nederlandse waterbeheerders en andere belanghebbenden. Door deze natuurlijke status komen er vanuit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) verplichtingen mee voor waterkwaliteit doelstellingen.

Gezien de grensvormende ligging van het Merkske, is goede samenwerking tussen de Vlaamse en Nederlandse partners noodzakelijk. De Vlaamse en Nederlandse terreinbeheerders en waterbeheerders weten elkaar daarom al jaren goed vinden. Echter, om een gezond en veilig watersysteem te verwezenlijken zoals gevraagd door de Europese Kaderrichtlijn Water zijn verdergaande acties noodzakelijk. Hiervoor is op 12 oktober 2017 in samenwerking met het bekkensecretariaat Maasbekken en het Nederlandse waterschap Brabantse Delta een uniek grensoverschrijdend integraal waterproject voor het Merkske opgestart.

Integraal waterproject doet samenwerken over de grenzen heen *Van een gezamenlijke analyse...*

Vanwege de "Natuurlijke status" vanuit Kaderrichtlijn water kent het Merkske aan beide zijden van de grens dezelfde prioritering en doelstelling; dit betekent minstens een goede chemische samenstelling van het water en een gezonde fauna en flora in de beek, zo mogelijk tegen 2021 en ten laatste tegen 2027. De planten en dieren zijn onderdeel van ons beoordelingsinstrument voor de toestand van het watersysteem. Uiteindelijk willen we allemaal een gezond en veilig Merkske; een beek die voldoende robuust is tegen allerhande drukken zodat alle functies van het water(eco)systeem gegarandeerd

blijven (oa. waterbeschikbaarheid en waterbeleving bij recreatie). Om inzichtelijk te krijgen hoe het Merkske scoort tov de formele doelen van de Europese Kaderrichtlijn Water hebben het bekkensecretariaat Maas, de Vlaamse Milieumaatschappij en waterschap Brabantse Delta in 2016 een doorlichting uitgevoerd van het Merkske. De analyses van beide organisaties zijn toen samengevoegd tot 1 synthesesedocument met gezamenlijke conclusies en aanbevelingen voor het Merkske”

...naar een gezamenlijk actieplan

Vanaf het begin van het project in 2017 zijn zowel Vlaamse als Nederlandse partners uitgenodigd, met de insteek “denk niet in verschillen, maar in gelijkenissen”. Naast bespreking van een algemene doelstellingennota en de processtappen om te komen tot een gezamenlijk actieplan, werd bij dit eerste overleg de bevindingen over het watersysteem toegelicht. Op basis hiervan werd met de volledige projectgroep in de volgende overlegmomenten een gemeenschappelijk en gedragen actieplan samengesteld.

Acties moesten passen in een integrale visie voor het gebied en de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water ondersteunen. Hierbij werd gestreefd naar een maximale koppeling met andere doelstellingen en initiatieven in het gebied (natuurdoelstellingen, recreatie, landbouw). In 2018 is het actieplan afgeklopt waarin diverse acties voor het stroomgebied van het Merkske zijn benoemd. Die zijn gericht op o.a. aanpak van lozingspunten en het klimaatrobuust maken van de vallei door verbeteren van de natuurlijke waterhuishouding en beekstructuur. De concrete initiatieven omvatten o.a. aanleg van riolering, wegwerken van restlozingen, creëren van ruimte voor water, gerichte aanpassingen aan de beekbedding en communicatie. De meeste acties vragen nu verder voorbereidend studiewerk vooraleer met de uitvoering kan gestart worden. Diverse partners betrokken bij het project zijn als initiatiefnemer benoemd om de acties op te pakken.

Partners

Het integraal waterproject wil een platform bieden voor alle overheden en organisaties die in het stroomgebied werkzaam zijn. Tot nu toe zijn de volgende partners betrokken:

- de gemeenten Hoogstraten, Merksplas, Baarle-Hertog, Baarle-Nassau, Ravels en Turnhout
- de waterbeheerders Waterschap Brabantse Delta, provincie Antwerpen, watering Beneden Mark en watering Oostelijke Mark
- de rioolbeheerders Aquafin en PIDPA
- Betrokken Vlaamse administraties (Vlaamse Milieumaatschappij, de Vlaamse Landmaatschappij, Het Agentschap voor Natuur en Bos, Departement Landbouw en Visserij, Departement Omgeving) en Staatsbosbeheer
- de natuur- en landbouwverenigingen (Natuurpunt, Boerenbond, ZLTO, Coördinatiecentrum Voorlichting en Begeleiding duurzame Bemesting, Agrarische Natuurvereniging, Vereniging Markdal, Natuurvereniging Mark en Leij).

Vervolg...

- Het is op dit moment aan alle initiatiefnemers om hun acties in gang te zetten. Het integraal project Merkske vormt een platform voor afstemming maar wil ook de voortgang van de acties monitoren. Niet alle acties zijn op korte termijn te realiseren en het is goed om deze te volgen. Om deze reden komen de partners onder coördinatie van het projectteam van het integraal waterproject één of twee keer per jaar bij elkaar. De actielijst blijft hierbij een dynamisch document die steeds kan aangevuld worden naar noodzaak en veranderende situaties.
- Mocht u hier meer informatie willen ontvangen, dan kunt u contact opnemen met het Bekkensecretariaat Maasbekken (maas-sec@vlaamsewaterweg.be) of met waterschap Brabantse Delta ([Tommy Radkiewicz, t.radkiewicz@brabantsedelta.nl](mailto:Tommy.Radkiewicz@brabantsedelta.nl))

HOUT WERKT IN DE HALSCHE BEEMDEN

Merkske met omgevallen boom bij Halsche Beemden
(foto: Richard Broers)

Martin Stambuis (Waterschap Brabantsche Delta)

Het stroomdal van 't Merkske staat garant voor een onophoudelijke aantrekkingskracht op wandelaars en wetenschappers, studenten, vrijwilligers, water- en natuurbeheerders. Het water van de grensbeek baant zich al sinds mensenheugenis slingerend een weg door de kenmerkende beekvallei. Niet alleen dit geomorfologisch zo bijzondere landschap, maar ook de zeldzame beekfauna en - flora maken 't Merkske tot een uniek element van de lage landen. De vraag is of we meer of juist minder moeten doen om dit zo te houden?

Het is niet voor niets dat er in de voorbije decennia dan ook talloze studies zijn verricht naar de toestand van het ecosysteem in het beekdal. Begin jaren '80 van de vorige eeuw werd door onderzoekers beschreven hoe de rijkdom aan typische beekbewoners als vlokreeften, steenvliegen, eendagsvliegen, kokerjuffers en beekjuffers sterk te lijden had onder de slechte waterkwaliteit (o.a. Buskens, R. en L. Bijlmakers, 1985). Ook het verdwijnen van de beekbegeleidende begroeiing werd als oorzaak voor de achteruitgang genoemd.

Gelukkig is er aan beide kanten van de landsgrens hard gewerkt om het aantal lozingen en knelpunten sterk te beperken. Er zal echter nog veel geïnvesteerd moeten worden om de nutriëntenvracht omhoog te krijgen. Het vergt jaren voordat het effect van inspanningen zichtbaar en meetbaar is. Helaas blijft de ontwikkeling van de natuurlijke levensgemeenschap wat steken. Maar er zijn zeker lichtpuntjes! De bosbeekjuffer is weer terug van weggeweest. De uitdaging is nu om de status van de natuurlijke beek daadwerkelijk dichterbij te brengen. Daarin kunnen maatregelen als het 'Bouwen met natuur' een grote sprong voorwaarts zijn!

Mannetje Bosbeekjuffer (*Calopteryx virgo*)

De morfologie van 't Merkske mag dan in de lengterichting redelijk intact zijn, in de breedterichting werd de natuurlijke inrichting van de beek in de loop van de tijd behoorlijk aangetast. Bij het vrijmaken van de afvoer en het regelmatig onderhoud van de watergang werden alle obstakels verwijderd. Daarmee is een groot deel van de natuurlijke differentiatie verdwenen en schuurt de beekbodem steeds verder uit.

Natuurlijke inrichting Merkske, laat op de diverse trajecten te wensen over (foto's Watersysteemanalyse Merkske 2018)

Recente onderzoeken tonen aan dat voor de karakteristieke macrofauna (macro-invertebraten) de grootste knelpunten de lage stroomsnelheid in de zomer en het eenzijdige substraat zijn. De KRW-toestand van macrofauna op beekniveau wordt vanaf 1990 als ontoereikend beoordeeld (zie figuur met KRW beoordelingen). Herstel van de natuurlijke inrichting en afvoer door aanwezigheid van beekhout blijkt de sleutel tot succes. Want met name het ontbreken van variatie kan voor de natuurlijke beekbewoners fataal zijn. Zonder dergelijke structuren is het beekhabitat voor veel

ongewervelde waterdieren ongeschikt en lijkt op een kaal huis zonder meubels en voedsel. Het hout maakt de beek aantrekkelijk voor onder meer vissen, beek-gebonden waterinsecten en kiezelwieren. De variatie door hout in de beek zorgt ook voor schuil- en foerageerplaatsen en het vasthouden van water. Daarom richt het waterschap Brabantse Delta in samenwerking met Vlaamse partners zich op 'Bouwen met natuur', zoals extensivering van onderhoud en aanpassing van het beheer om beekherstel in 't Merkske te bevorderen. Zo worden bij wijze van proef op plaatsen waar het kan de waterplanten in een deel van 't Merkske niet

De fauna is in de meeste bovenlopen sterk verarmd voornamelijk als gevolg van de slechte waterkwaliteit. Intensieve landbouw op de hogere gronden met overmatig (drijf-)mestgebruik en/of lozingen van veelal ongezuiverd afvalwater belasten zowel de bovenlopen als het Merkske. Ook het verdwijnen van beekbegleitende houtopstanden heeft een verandering teweeg gebracht in de beeklevensgemeenschap. Slechts enkele bovenlopen fungeren in bepaalde mate nog als refugia voor relatief schaarse fauna-elementen. De

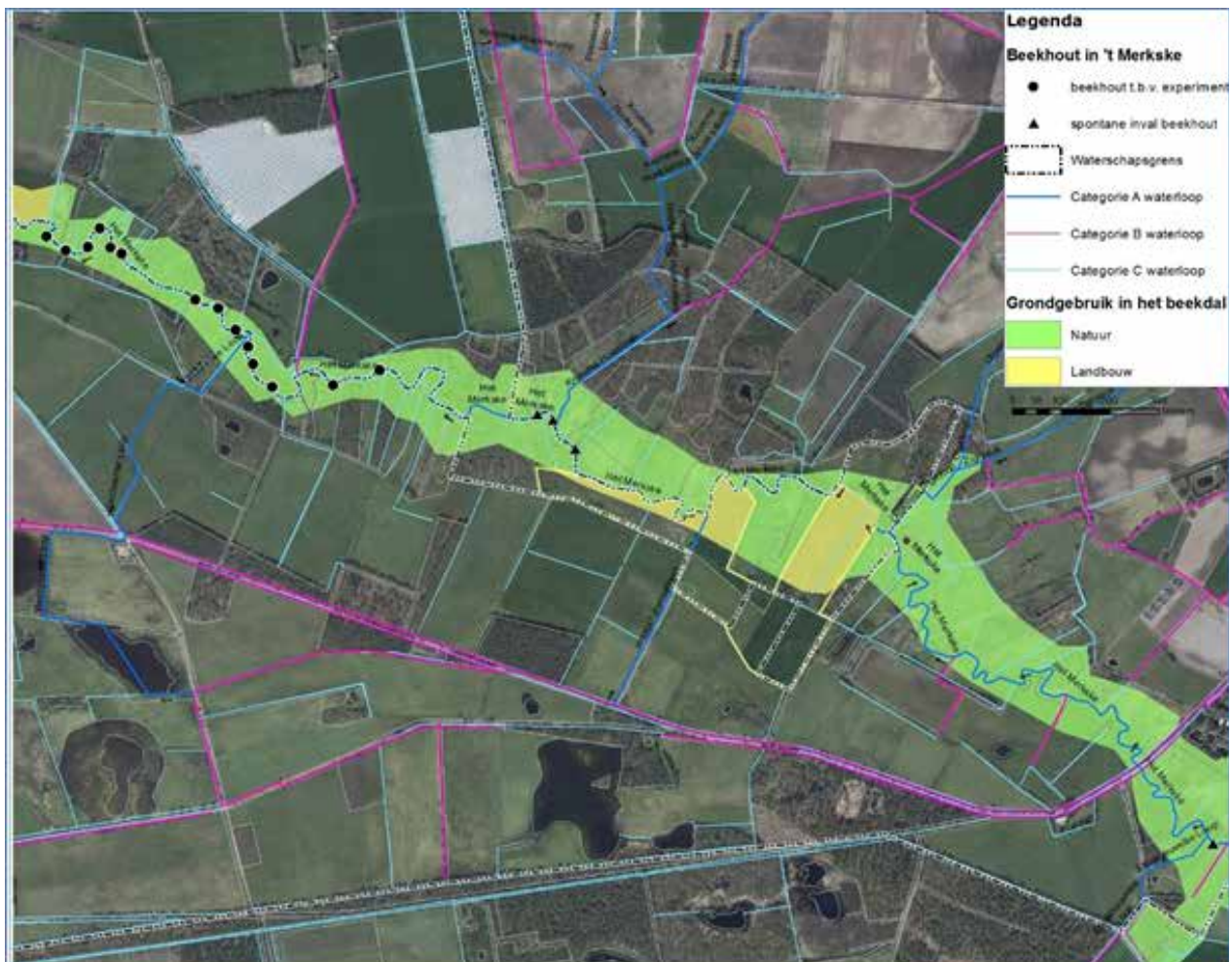
Fragmente uit: De hydrobiologische waarden van de oppervlaktewateren in het stroomgebied van het Merkske [NBr.] door Ronald Buskens en Louis Bijlmakers 1985.

meer gemaaid en is ter hoogte van de Halsche Beemden beekhout ingebracht. Verspreid over de vijf trajecten in de Halsche beemden heeft het waterschap stammen, boomstronken en takken gebruikt. Ook blijven afgevallen takken en omgevallen bomen liggen, mits zij de doorstroming niet belemmeren. Dat is wat we bedoelen met 'Bouwen met natuur' of beter gezegd, de natuur laten werken. Zowel de ecologie als de mate van opstuwing wordt gevolgd. Binnenkort worden de resultaten van de monitoring bekend. Nu al is duidelijk dat het beekhout zijn effect niet heeft gemist en bijdraagt aan het ontstaan van variatie in stroming en bodemsubstraat. Dat kunnen we met tevredenheid concluderen op grond de voorlopige monitoring resultaten. Het is de aanwezigheid van diverse schuilmogelijkheden in extreme situaties zoals hoge afvoeren of droogte die het verschil maakt tussen leven en dood. Het zijn de kleine stroomversnellingen met koel, zuurstofrijk water die een essentiële habitat vormen voor beekvissen en de kenmerkende kokerjuffers

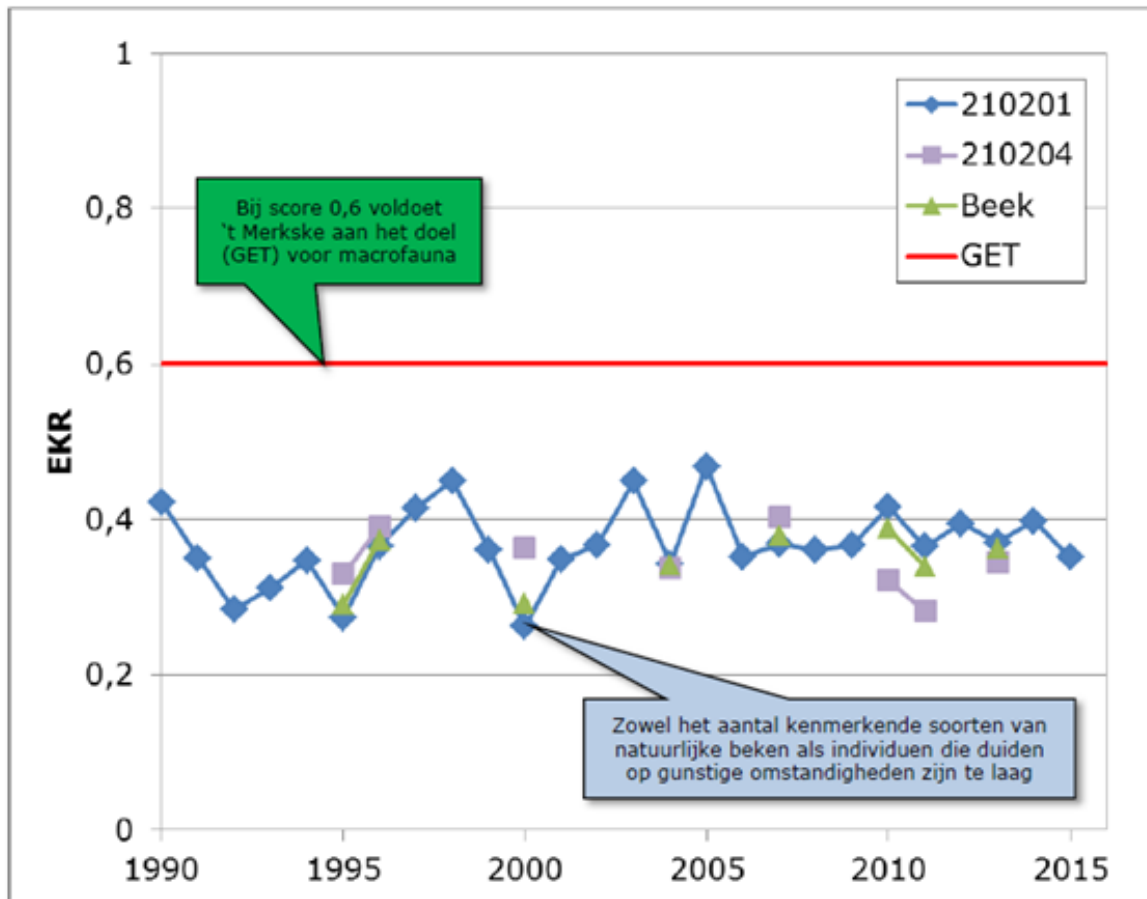
en steenvliegen. Het is de micromeandering die zorgt voor de juiste omstandigheden voor elke soort. Door al deze eigenschappen heeft de maatregel een duidelijk positief effect op de macrofauna. We zijn ervan overtuigd dat 'Bouwen met natuur' zal bijdragen tot behoud van deze prachtige natuurplein en het maken tot een robuust en natuurlijk beekdal met schoon water!

Omgevalen bomen in winter- en zomersituatie bij Halsche Beemden.

Locaties beekhout in 't Merkske 2017

Figuur 4.12. KRW-beoordelingen voor macrofauna op de KRW-meetpunten en voor 't Merkske bij toetsing aan referentie voor type R4 (beek = gewogen gemiddelde van de scores voor de twee meetpunten; als er meer inventarisaties per jaar zijn uitgevoerd, geeft de grafiek het gemiddelde).

Ecologische verbetering stabiliseert, maar blijft onder gewenst niveau. Figuur uit: Watersysteemanalyse Merkske 2018

DE WATERKWALITEIT VAN HET MERKSKE

Jef Guelinckx (VMM – Bekkenssecretariaat Maasbekken)

Christophe Maes (VMM)

We kunnen stellen dat de waterkwaliteit van het Merkske tot de betere van Vlaanderen behoort, maar nog niet helemaal goed is. Samengevat wordt het Merkske als matig beoordeeld door de Vlaamse Milieu-maatschappij. De nutriënten en organische belasting zijn momenteel nog te hoog. Ook het zuurstofgehalte, dat van belang is voor de fauna, is niet overal optimaal. Niettemin doen de kleine ongewervelde dieren het goed. Voor de waterplanten en de vissen in het Merkske is nog een langere weg af te leggen.

Onderzoek ter hoogte van de vistrap te Castelré

De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) meet elke maand op 3 vaste locaties de fysisch-chemische samenstelling van het water in het afstroomgebied van het Merkske. Daarnaast worden ook de macro-invertebraten (kleine ongewervelde dieren zoals kevers, kokerjuffers, wormen,...), de waterplanten, de bodemalgen en de visstand periodiek opgevolgd op verschillende trajecten langs het Merkske en de Noordermark. Met al deze metingen houden we een vinger aan de pols over de gezondheid van het Merkske. Bovendien worden deze resultaten gebruikt voor rapportering aan Europa in functie van de Kaderrichtlijn Water. In dat opzicht is het meest afwaarts meetpunt (meetpunt 80000) in Castelré aan Groeske het belangrijkste. In grote lijnen krijgt het Merkske er de stempel van 'matige kwaliteit'.

Voor de fysisch-chemische kwaliteit zien we dat de organische belasting en de nutriënten in het water doorslaggevend zijn voor de matige score. Zowel fosfor- als stikstofconcentraties zijn sinds 2000 sterk verbeterd, maar het laatste decennium is er eerder een stagnatie, waardoor de normen nog niet (consequent) gehaald worden. Vooral fosfor en orthofosfaat zijn problematisch met de meeste waarden voor het totale fosforgehalte boven de norm van 0,14mg P/l. De resultaten zijn op meetpunt 80000 en verder stroomopwaarts op het Merkske (op 81000 t.h.v. Ulicoten, Baarle brug) grotendeels gelijkwaardig. Op de Noordermark (meetpunt 82000) zijn de fosforconcentraties hoger en dus slechter. De Noordermark draagt dus zeker bij tot te hoge fosforwaarden op het Merkske. Een andere belangrijke zijloop met erg hoge stikstof- en fosforconcentraties is de Staakheuvelse Loop.

De zuurstofhuishouding is meestal in orde, maar soms worden ook verlaagde zuurstofconcentraties tot net onder de basismilieukwaliteitsnorm van 6mg /l vastgesteld op meetpunt 80000. Meer stroomopwaarts aan Baarle brug zijn de zuurstofconcentraties op het Merkske wel hoger. Nog verder stroomopwaarts op de Noordermark is de zuurstofhuishouding dan weer slechter, met het vaker voorkomen van lagere zuurstofconcentraties. Langdurige verlaagde zuurstofconcentraties zijn uiteraard schadelijk voor de dieren die voor hun ademhaling zuurstof uit het water moeten halen. Die zuurstofschommeling worden grotendeels veroorzaakt door de aangevoerde nutriënten en organische belasting, die allerlei processen voeden die zuurstof vragen. Vooral in warmere perioden en bij lagere debieten (en dus hogere concentraties) komt het beekecosysteem dan nog meer onder druk te staan. De waterkwantiteit heeft wel degelijk een effect op de waterkwaliteit, hetgeen in kader van de klimaatverandering en toenemende waterschaarste extra aandacht vraagt.

Kaart met aanduiding van de reguliere meetpunten op de hoofdlopen. De meetpunten met 'TR' betreft trajecten voor bemonstering van waterplanten en bodemalgen.

En wat met het leven in het Merkske?

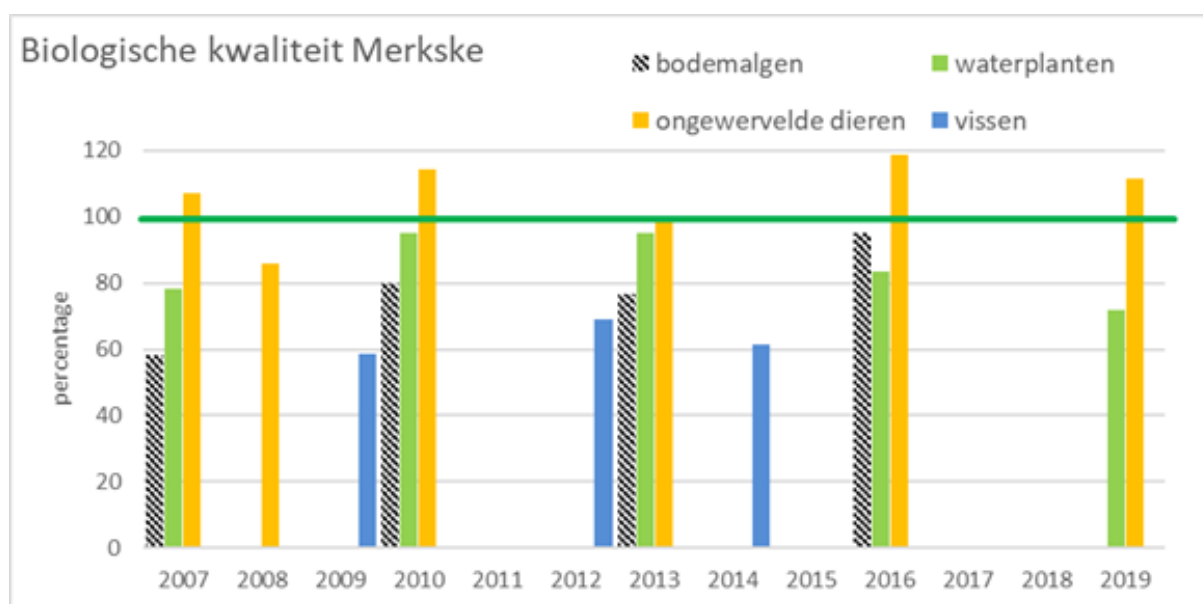
Ook de fauna en flora wordt opgevolgd als indicatoren voor de kwaliteit van het beekstelsel. Hiervoor wordt gekeken naar de bodemalgen, de planten, de ongewervelde diertjes en de vissen. Er wordt dan telkens gekeken naar de soortenrijkdom, de biodiversiteit in de gemeenschap, het voorkomen van gevoelige of tolerante soorten, het voorkomen van typespecifieke soorten, etc.

Een samenvattend overzicht van de beoordeling sinds 2007 voor de vier biologische indicatorgroepen is in de grafiek weergegeven. Enkel de *ongewervelde dieren* halen systematisch een goede score tot boven de norm op het Merkske (op 80000 en 81000). De Vlaamse beoordelingsmethodiek steunt sterk op gevoeligheid aan lage zuurstofconcentraties (dit in tegenstelling tot de Nederlandse methodiek die meer steunt op functionele diversiteit binnen de gemeenschap). De goede score is te danken aan een voldoende soortenrijkdom met de aanwezigheid van soorten intolerant aan lage zuurstofconcentraties (incl. erg gevoelige taxa: eendagsvliegen, steenvliegen en schietmot-ten/kokerjuffers). De diversiteit en het aantal gevoelige soorten is de laatste drie jaar nog toegenomen en stabiel eromheen wegens meer individuen per soort. Vermoedelijk hebben de recente structuurverbeteringen (o.a. inbreng dood hout) in het Merkske dit mee gestimuleerd door het creëren van bijkomende beekhabitaten. De score voor de Noordermark was doorgaans aanzienlijk lager, maar sinds 2016 en vooral in 2019 lijkt deze bijgeëend te zijn. Ook hier is nu een grotere diversiteit

en een (lichte) toename van gevoelige taxa en individuen binnen deze soortengroep (vnl. eendagsvliegen).

De *waterplanten* in het Merkske kwamen dicht bij het vooropgestelde doel, maar vielen recent wat terug. Het is nog onduidelijk aan wat dit te wijten is. Feit is dat er minder verschillende groeivormen werden opgetekend, hetgeen een teken aan de wand is voor een ondermaatse beekstructuur en stromingsvariatie. De toenemende droogte zou dit ook in de hand kunnen werken. Door lagere waterpeilen gedurende een langere periode is er minder ruimte ter beschikking voor verschillende soorten en groeivormen. Daarnaast speelt de eutrofiëring en een sterke rietdominantie een rol op de beoordeling van de plantengemeenschap.

De *visgemeenschap* (data van het INBO, het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek) tonen aan dat de visgemeenschap op het Merkske ontoereikend tot matig is. De laatste officiële meetgegevens dateren wel van 2014. Over de jaren werden door het INBO maar acht soorten gevangen op het Merkske: driedoornige stekelbaars, tiendoornige stekelbaars, baars, bermpje, kleine modderkruiper, snoek, riviergrondel en de exoot zonnebaars. Uit onder meer Nederlands onderzoek weten we dat nog andere soorten voorkomen, maar een rijke visfauna met meer stroomminnende, echte migratoren, gevoelige en/of beschermde soorten is (nog) niet aanwezig.

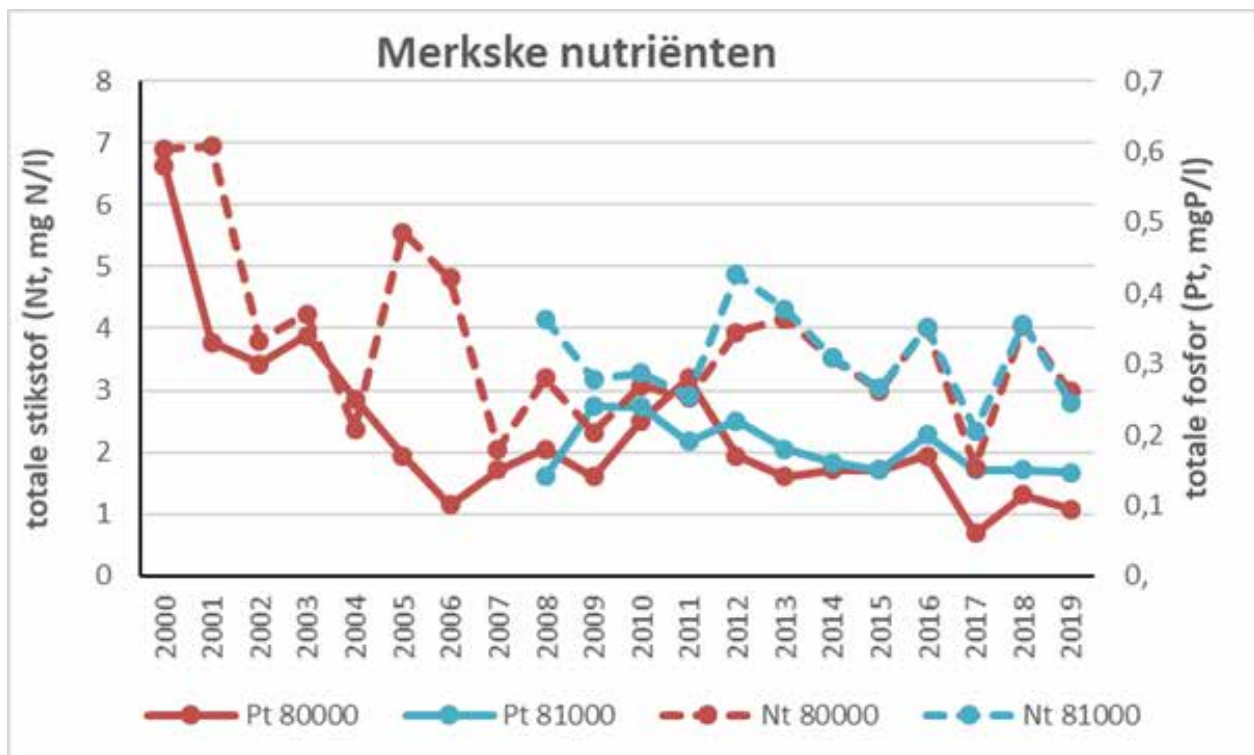

Samenvattende grafiek voor de beoordeling van 4 biologische groepen sinds 2007: bodemalgen, waterplanten, ongewervelde dieren en vissen in het Merkske. Ter vergelijking zijn de bekomen scores procentueel uitgerekend t.o.v. de eigen specifieke norm van iedere groep. Hierdoor is de norm op 100% te beschouwen. Enkel de ongewervelde dieren halen hun doel.

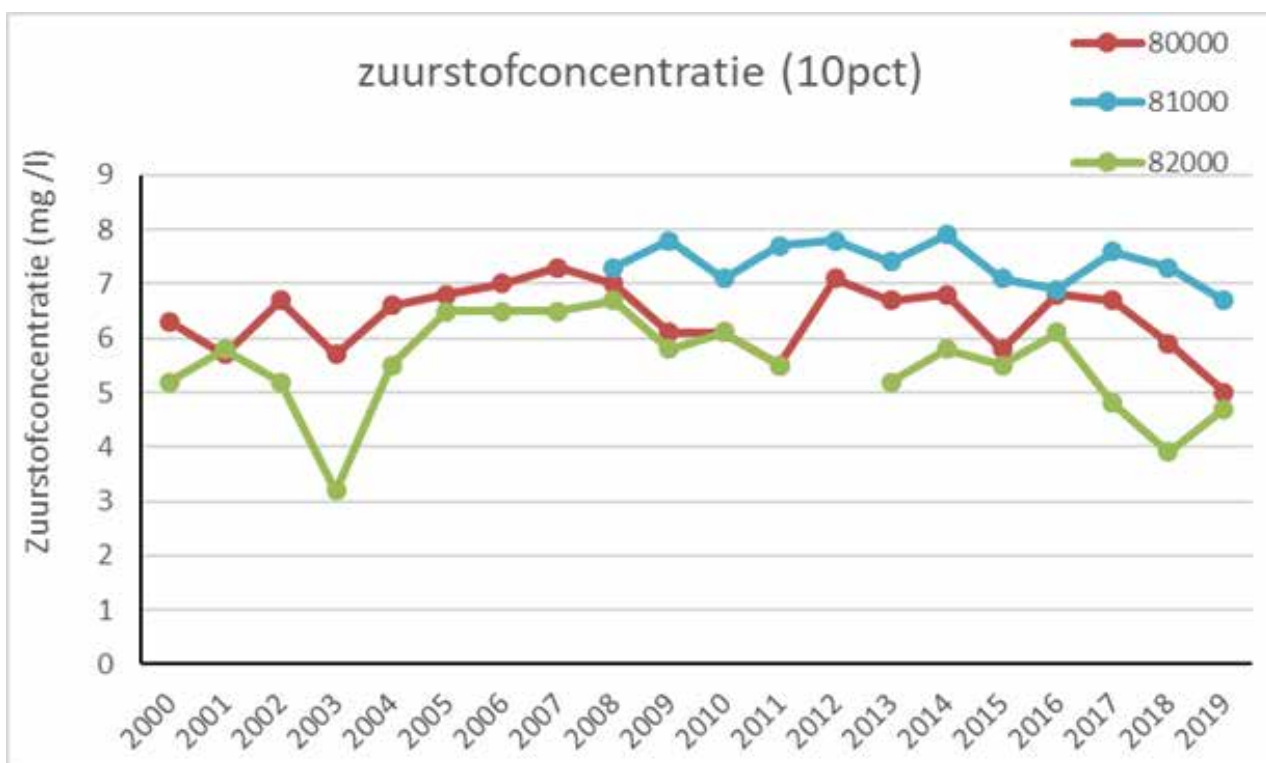
Met het actieprogramma van het integraal waterproject zullen we de volgende jaren alleszins meer inzetten op de verbetering van het Merkske en haar bewoners. Dit doen we door resterende vervuiling weg te nemen en de beekstructuur verder te herstellen. Gezien het Merkske voor kolonisatie van o.a. vissoorten afhankelijk is van het ruimere ecosysteem, zal op termijn ook de waterkwaliteit en rivierdynamiek van de Mark een duw in de rug moeten krijgen.

Maar dat is een ander verhaal.

Voor een overzicht van alle meetpunten en de ruwe meetgegevens verwijzen we naar het geoloket waterkwaliteit van de Vlaamse Milieumaatschappij: www.vmm.be/data/waterkwaliteit

Jaarlijkse toetswaarden sinds 2000 gebaseerd op het zomerhalfjaargemiddelde voor totale stikstof- (links) en fosforconcentraties (rechts) op 2 meetplaatsen in het Merkske 80000 (Castelré, Groeske) en 81000 (Ulicoten, Baarle brug).

Jaarlijkse toetswaarden sinds 2000 voor zuurstofconcentraties in het Merkske (80000: Castelré, Groeske ; 81000: Ulicoten, Baarle brug) en op de Noordermark (82000).

BEHEER

Bart Hoeymans
(boswachter Natuur en Bos)

Maaierwerken in het Moer
(foto: Bart Hoeymans)

In deze nieuwsbrief beperken we ons tot een samenvatting van de belangrijkste beheerwerken. We bespreken de uitgevoerde werken op de terreinen in eigendom/beheer bij Staatsbosbeheer, Natuurpunt Markvallei en Natuur en Bos.

Met dank aan Stijn Leestmans (verantwoordelijke beheer Natuurpunt Markvallei), Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer) en Luc Van Assche (boswachter Natuur en Bos) voor het aanleveren van bijkomende gegevens gebruikt in dit artikel.

In dit artikel zijn de uitgevoerde werken in de bossen van de Vlaamse gemeentes (oa. Strikkense bossen, Hoogeindse bergen, ...) niet opgenomen. Hier gebeuren ook gerichte maatregelen ivf ecologie en recreatie.

Ivm de overzichtelijkheid van deze beheerrapportage hebben we verschillende deelgebieden, aan Vlaamse en Nederlandse zijde, samen genomen:

- Wortel Kolonie: Schootse Hoek bos, Bootjes ven en De Kolonie
- Merkske en Markske: van monding in Mark, de gronden langs het Merkske en het Markske
- Moer: ganse depressie van het Moer
- Noordermark: vallei van de Noordermark
- Strikkeven
- Castelreesche heide en singelheide
- Broskens
- Beemden: Halsche beemden, Hoekvelder, Hoekbeemden, Kromme hoek, Vogelenzang en Voster schoor

Graslandbeheer

Het beheer van graslanden kan bestaan uit maaien met afvoer (hooilandbeheer), begrazen (weiland), of maaien met afvoer en nabegrazing (hooiweide).

Een groot deel van de graslanden worden beheerd ism landbouwers via gebruikovereenkomsten. Op de overige terreinen wordt het beheer uitgevoerd door de terrein beherende organisatie (TBO), het betreft dan werken in eigen beheer of via aanbesteding.

Hooiland

In, zo goed als, alle graslanden waar hooilandbeheer wordt uitgevoerd worden faunastroken aangelegd wat wil zeggen dat 10 tot 25% van de vegetatie niet mee wordt gemaaid maar kan functioneren als faunastrook.

Een groot deel van de graslanden wordt 1 x per jaar gemaaid, vaak betreft het een late maaibeurt (najaar) om vervilting tegen te gaan en het grasland kort de winter in te laten gaan.

In normale jaren worden de graslanden van het Vliegveld Weelde 2 keer per jaar gemaaid, omwille van de droogte werd dit in 2019 beperkt tot 1 maaibeurt (in juli voor de graslanden in omvorming richting heischraal en in november voor de schraalste graslanden).

In totaal gaat het hier over 58 ha in natuurgebied beheer en voor 16 ha grasland op de middenberm omwille van de vliegveiligheid, het betreft hier echter wel geschikt beheer voor de heel waardevolle heischrale graslanden. Het maaisel van het vliegveld Weelde wordt ter plaatse voor gecomposteerd en nadien gebruikt op de biologische graanakkers (die oa. van groot belang zijn voor wulp en Kievit).

Het merendeel van onze graslanden hebben nood aan een intensief maaibeheer dat bestaat uit 2 maaibeurten per jaar. Reden hiervoor kan de hoge productiviteit van het grasland zijn (beheer ivf verschralen), de mate van verruiging, etc... Ook de maaidata van de eerste en laatste maaibeurt is belangrijk maar sterk afhankelijk van perceel tot perceel.

Vermeldenswaard hierbij is het feit dat de Lage Beemd en de grachten van de Vlinderwei (+/-1ha) in de Halsche Beemden al jaren handmatig gemaaid worden door vrijwilligers van Natuurpunt met de zeis. Het afdragen van dit maaisel gebeurt in samenwerking met de gedetineerden uit de gevangenis van Hoogstraten.

1 x maaien per jaar	opp. In ha.			
<u>Vlaanderen</u>				
	Arbeidersploeg/ vrijwilligers	Aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Wortel Kolonie	4		4	
Merkske en Markske		2,5	1,75	
Moer		2,25		
Strikkeven		2,5		
Vliegveld Weelde		74		
	4	81,25	5,75	91
<u>Nederland</u>				
Broskens		35,5		
Castelreeschekni heide		15,3		
Beemden	0,5	43,95		
	0,5	94,75		95,25

2 x maaien per jaar	opp. In ha.			
<u>Vlaanderen</u>				
	Arbeidersploeg/ vrijwilligers	Aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Wortel Kolonie	6,5			6,5
Merkske en Markske	4,5	13,75	18,75	37
Moer	0,5	10,5	3	14
Noordermark	1,35			1,35
	12.85	24,25	21,75	58,85
<u>Nederland</u>				
Broskens		5,4	52,3	
Beemden	0,5	22,9	162	
Castelreesche heide			114,6	
	0,5	28,3	328,9	357,7

Weiland/begrazing

In het gebied zijn er niet veel graslanden waar uitsluitend gewerkt wordt met begrazing. Veel van de graslanden zijn te nat om te laten begrazen (vertrapping van de graszode) of botanisch te waardevol of kansrijk zodat maaien een betere optie is.

In onderstaande tabel staat ook de extensieve jaarrond begrazing met 6 Konik paarden in Wortel Kolonie. Begin november zijn er 2 veulens geboren waardoor er momenteel begraasd wordt met 6 volwassen paarden en 2 veulens. Het begraasde terrein bestaat uit een gevarieerd landschap met heide, bos, ruigte, grasland, vennen, ... Belangrijkste doel van deze extensieve begrazing is het behouden en verhogen van de bestaande variatie en structuur. Aangezien de dieren niet ontwormd worden (als er nood voor is worden ze van het terrein gehaald) is de geproduceerde mest zeer waardevol voor diverse soorten mestfauna (zoals mestkevers, drekvliegen ...) die vaak in hoge dichtheden voor kan komen (bulkvoedsel voor andere soorten).

Aan de Nederlandse kant werden er geen graslanden beheerd als weiland. Het is de bedoeling om de Castelreesche heide, wanneer deze vergenoeg verschaalt is hiervoor in te richten.

weilandbeheer (rund of paard)				
	opp. In ha.			
<u>Vlaanderen</u>				
	Arbeidersploeg	Aanbesteding	beheerovereenkomst	Totaal
Wortel Kolonie	50		6,5	
Merkske en Markske			2	
	50		8,5	58,5

Als er gewerkt wordt met begrazing dan horen daar (al dan niet permanente) rasters bij.

- Controle en onderhoud hebben 9,5 mensdagen door de arbeidersploeg Natuur en Bos gekost (7 md in Wortel Kolonie, 2,5 overige terreinen). In deze werken zitten een voorjaarscontrole van alle rasters (indien er samen gewerkt wordt met een landbouwer gebeurt het standaard onderhoud door de gebruiker), 1 keer overzetten van de paarden in Wortel Kolonie, controle raster na storm, ...
- 2 x maaïen onder het begrazingsraster van Wortel Kolonie via aanbesteding.
- Er is 1 oud begrazingsraster afgebroken door de arbeidersploeg van Natuur en bos: 1,5 mensdagen.
- Bij Staatsbosbeheer wordt er met boeren uit de omgeving een pachtcontract opgesteld waarbij geschikte percelen begraast mogen worden, percelen die niet geschikt zijn voor begrazing worden minimaal 2 keer gemaaid door de pachters. Het onderhoud van aangrenzende sloten en rasters is ook de verantwoordelijkheid van de pachter.

Hooiweide

Aan de Nederlandse kant wordt er samen met pachters veel gebruik gemaakt van hooiweides.

Aan Vlaamse zijde zijn er geen graslanden als hooiweide beheerd, op drogere plaatsen kan dit een goede beheermaatregel zijn. Door de maaibeurt in het voorjaar worden er voedingsstoffen afgevoerd waardoor het perceel kan verschrallen. De begrazing zorgt er dan weer voor dat het grasland kort de winter in kan. Ook kan begrazing voor een grotere variatie in de vegetatie zorgen. Ook de aanwezige mest kan een erg positieve impact hebben op de aanwezige insectenfauna (vb. mestkevers), belangrijk is dan wel een aangepast ontworming bij de gebruikte grazers.

Hooiweide				
<u>Nederland</u>				
	arbeidsploeg	aanbesteding	beheerovereenkomst	
Broskens			34,3	
Castelreese heide			22	
Beemden			46,8	
			103,1	103,1

Heidebeheer

In de vallei van het Merkske is het grootste aandeel heide te vinden in het Vliegveld van Weelde (incl. heischrale graslanden bijna 100 ha).

In totaal werd 30 ha heide en heischraal grasland begraasd met schapen. Deels (19ha) gaat dit om onderhoudsbegrazing van reeds bestaande heide- en graslandvegetaties, deels (11ha) gaat het om een stootbegrazing van percelen die recent uit bos komen en richting heide/heischraal grasland evolueren. In functie van het optimaliseren van het begrazingsbeheer werd in 2019 2,2 km extra ursusdraad geplaatst zodat er nu een 'zone heideherstel' van meer dan 10ha omheind is.

Naast begrazingsbeheer in de heide werd er nog jonge houtige opslag (vnl. berk en den) verwijderd, grotere Zomereiken in hakhout gezet (ifv. Bruine eikenpage) en 1 ha sterk vergraste heide gechopperd.

Om de kwaliteit van onze zandbodems, die sterk te lijden hadden en hebben onder verzuring door overmatige stikstofdepositie, wat te verbeteren werd in een aantal zones steenmeel (Vulkamin, gemalen vulkanische klei) uitgereden. Het betreft een ca. 4ha grote zone heideherstel (in 2015-2017 ontbost, geplagd en bekalkt) en een 1 ha grote gehopperde zone.

De overige heide vinden we terug in de Castelreesche heide en Wortel Kolonie. In Wortel Kolonie gaat het over iets meer dan 15 ha heide.

In 2019 werden onderstaande heidebeheerwerken uitgevoerd in Wortel Kolonie en Castelreesche heide:

- Verwijderen van boomopslag (trekken of uitsteken) door vrijwilligers, in eigen beheer (2,5 mensdagen) en via aanbesteding, in 2019 goed voor bijna 8 ha (Vlaanderen),
- Maaien van boomopslag (+/- 2 ha) in eigen beheer (maaieren 0,25 mensdag)
- Stootbegrazing (2x per jaar) met kudde van 250 schapen op 0,75 ha, uitgevoerd via aanbesteding (Wortel Kolonie).
- Chopperen van een verbost stuk heide van 0,25 ha en een strook van 2 m breed en 150m lang. Het gehopperde materiaal is niet afgevoerd maar gebruikt om het microreliëf in de heide te verhogen (kleine hoopjes met gehopperd materiaal). Chopperen + opbrengen van steenpuin in eigen beheer (1,5 mensdag)
- Bermen van de Castelreesche heide maaien en afvoeren, waarbij de hei gespaard wordt voor behouden en uitbreiden laatste relictten hei van dit gebied.
- Verwijderen boomopslag met de bosmaaier Haldijk afgegraven perceel, in eigen beheer.

Heideven Wortel-Kolonie
(foto: Geert Brosens)

Akkerbeheer

In het Merkske voorzien de terrein beherende organisaties op verschillende plaatsen akkers. Een deel van deze akkers worden beheerd als **fauna akker**, hier ligt de focus op het voorzien van voedsel voor overwinterende vogels, met name gorzen (waaronder geel- en rietgors) en vinkachtigen. In Vlaanderen gebruiken we vaak Japanse haver (var. Van zwarte haver met het Middellands zeegebied als oorsprong) dat als voordeel heeft dat het op erg voedselarme bodem kan groeien en pas laat op het jaar (tegen eind juli) ingezaaid moet worden. Dit geeft de beheerders de mogelijkheid de akker vooraf een 2-tal keer te bewerken zodat 'ongewenste' kruiden op een mechanische bestreden kunnen worden, een vals zaaibed.

Niets van het gezaaide gewas wordt geoogst zodat alles op terrein achter blijft en het jaar nadien mee wordt ondergewerkt. worden.

Op andere akkers aan Vlaamse zijde wordt er ook gewerkt met oliehoudende gewassen zoals Gele mosterd, Bladrammenas of Koolzaad, de zaden hiervan zijn erg geliefd bij vinkachtigen.

Aan de Nederlandse kant wordt er gebruik gemaakt van zomerrogge dat rond half maart wordt ingezaaid, dit wordt dichter gezaaid als bulkvoedsel voor de gorzen en vinkachtigen.

In 2019 is er ook een akker met Boekweit ingezaaid als wisselteelt. Het is de bedoeling om elk jaar een akker met een ander gewas in te zaaien, te denken valt aan boekweit of luzerne. Beide gewassen vormen een prima voedselbron voor tal van insecten.

Een 2de type akkerbeheer betreft de **flora-akkers**, hier beheren we in functie van de zeer zeldzaam geworden akker flora. Natuurlijk liften ook diverse fauna soorten mee op dit gevoerde beheer.

Staatsbosbeheer gebruikt voor de flora-akkers winterrogge. Dit wordt in het najaar ingezaaid rond eind augustus. Enkele akkers worden door een hobbyist op authentieke wijze gedorst. Omdat dorsen door een aannemer erg kostbaar is en er weinig opbrengst van graan is worden de meeste akkers gemaaid en het maaisel wordt afgevoerd om een rottende laag in de bodem te voorkomen en om de akkers te verschrallen. Bij de flora-akkers blijven er ook randen staan die weer gebruikt kunnen worden door de vogels.

Zwervende akkers: Vanaf dit 2019 is er op de Castelreesche heide gestart met zwervende akkers op verschillende locaties: 2 kleine akkers werden aangelegd voor voedsel voor overwinterende vogels en om kleine stukken te verschrallen en zo meer struikheide terug te krijgen in het terrein. Deze akkers worden in 2020 verlaten, op 2 andere plekken in het gebied zal dan geakkerd worden.

Het akkerbeheer gebeurt deels via uitbesteding en deels in eigen beheer (8 mensdagen).

akker	opp. In ha.				
<u>Vlaanderen</u>					
	Fauna Japanse haver	Fauna koolzaad	zomerrogge	Flora	Totaal
Wortel Kolonie	1	1		1	3
Merkske en Markske	0,6	0,5			1,1
Moer	0,2				0,2
	1,8	1,5		1	4,3
<u>Nederland</u>					
Broskens			0,93	3,55	
Castelreesche heide			0,5	2,38	
Voster-Schoor			2,22	3,57	
			3,65	9,5	13,15

Houtkanten

- Hakhoutbeheer (Halsche Beemden), gefaseerd over een traject van 300m door vrijwilligers.
- Hakhoutbeheer en creëren van grillige bosranden met aannemer, hout versnipperd en naar verbrandingsoven gebracht om energie mee op te wekken.
- Verwijderen van (individuele) wilddescherming in eigen beheer (1 mensdag)
- Aanplanten van enkele bijkomende houtkanten/struikgroepjes in Kruisbeemden en Princevelden. In totaal werden 1050 bomen aangeplant (Meidoorn, Sleedoorn, Spork, Gelderse roos en Lijsterbes). Om deze te beschermen tegen uitmaaien werd er een (tijdelijk) raster rond geplaatst. Uitvoering door eigen arbeiders (6 mensdagen)
- Verwijderen van boomopslag uit braamstruwelen (Ruitervelden) over lengte van 150 door eigen arbeiders (3 mensdagen arbeiders Natuur en Bos)
- Verwijderen van boomopslag uit braamstruweel (Gorpeind) door eigen arbeiders (2 mensdagen arbeiders Staatsbosbeheer)
- Verwijderen van boomopslag uit braamstruwelen door aannemer de Broskens .
- Opsnoeien beemden en verwijderen omgevallen bomen (door eigen arbeiders 11 mensdagen arbeiders Staatsbosbeheer)

Herstelde poel aan Heikant
(foto: Bart Hoeymans)

Poelenbeheer

2019 was opnieuw een extreem droog jaar waardoor verschillende poelen in de zomer droog zijn gevallen. Aan Vlaamse zijde zijn begin september 8 poelen uit gemaaid in de gebieden Vossenbergh, Ruitervelden, Kruisbeemden en Princevelden.

Aan de Heikant heeft een poel een volledige ‘make over’ gekregen. Uit deze totaal verlande en vertrapte poel werd het slib verwijderd en de overs werden geherprofileerd. Hiervoor werd een middelgrote 13-tons kraan gebruikt.

Watercrassula is een groot probleem in vele poelen van het Merkske. In 2 poelen is Natuur en Bos gestart met het branden van de soort. Het is de bedoeling dat op plaatsen met een hoge botanische waarde (vb. voorkomen van Oeverkruid, Slijkgroen, ...) en een vrij lage bedekking, deze invasieve exoot onder controle gehouden wordt.

Bovenstaande werken zijn uitgevoerd door de arbeidersploeg van Natuur en Bos (6 mensdagen).

Aan Nederlandse zijde zijn er 7 poelen met een zware beheerachterstand opgeschoond. Hierbij valt te denken aan het verwijderen van houtopslag rond de poelen. Het is de bedoeling om in de aankomende jaren gefaseerd deze poelen te schonen en/of slib te verwijderen.

Bosbeheer

Aanplantingen Wortel Kolonie

In totaal zijn er 8 kleine boomgroepjes, onder scherm, geplant. Het betreft geen ‘kloempjes’ want hiervoor zijn de groepen te groot. Ieder boomgroepje bestaat uit een 100-tal boompjes en is omgeven door een raster (exclosure) dat de boompjes beschermt tegen vraat- en veegschade door het aanwezige wild. Volgende boomsoorten werden gebruikt: Winterlinde, Beuk, Gewone esdoorn en Zomereik. Op schaduwrijkere plaatsen is gekozen voor de eerste 3 soorten, in het lichtere bos voor Zomereik. Iedere exclosure kreeg tevens een ‘steenmeel’ gift van 2 tot per ha.

Bijkomend is er een exclosure geplaatst rond een volwassen Winterlinde, we hopen hier op spontane vermeerdering van de soort.

Verspreid over het terrein en in bosranden werden een 500-tal Hazelaars aangeplant.

Bovenstaande werken zijn uitgevoerd door de eigen terreinploeg van Natuur en Bos (27 mensdagen).

Opsnoeien en vrijzetten van toekomstbomen (Wortel Kolonie)

- In 2018 zijn 338 zomereiken en 107 beuken (met blauwe verfring) als toekomstboom aangeduid in jonge, vlakdekkend, aangeplante bestanden van 20 tot 30 jaar oud. Nadien zijn de bomen nog opgesnoeid tot een hoogte van 6 meter. In 2019 zijn de geselecteerde bomen vrij gesteld (volledige boomkroon vrij) worden. De concurrerende bomen rond de T-bomen werden gekapt, het vrijgekomen hout is ter plaatse gebleven.
- In totaal gaat het over 12ha aanplant waarin we T-bomen hebben geselecteerd. Dit komt neer op een vrij laag aantal van 37 toekomstbomen/ha.
- In 2018 zijn er ook 574 zomereiken als toekomstboom aangeduid in 60ha naadhout. Het betreft dus spontane bosopslag onder scherm. Deze bomen zijn intussen opgesnoeid en deels vrij gesteld van concurrenten. Er volgt in 2020 nog een hoogdunning waarbij deze toekomstbomen nog extra licht zullen krijgen.
- We hebben dus per ha ongeveer 9,5 toekomstboom geselecteerd.
- In 2019 werden er bijkomend nog meer dan 300 toekomstbomen geselecteerd in aangeplante bestanden, deze zijn intussen opgesnoeid en vrij gezet. Het betreft in hoofdzaak Zomereik maar ook een 40-tal Zwarte els en een 20-tal Gewone esdoorn.
- Het selecteren van de T-bomen gebeurt door de boswachter, het opsnoeien en of vrij zetten door eigen mensen (in 2019 55 mensdagen) of via aanbesteding.

Ruimingspistes

In het zuidoosten van Wortel Kolonie zijn er ruimingspistes aangeduid in 75 ha (hoofdzakelijk) naaldbos. Deze ruimingspistes zijn aangeduid ivm een bosexploitatie die in 2020 zal doorgaan. De bosexploitant mag enkel deze ruimingspistes gebruiken tijdens de werken. Hierdoor voorkomen we dat de machines overal in het bos rondrijden en zo voor bodemverdichting zorgen (ook wat je niet ziet is in het bos belangrijk). Deze pistes zijn op 40 meter uit elkaar gelegd en zijn aangeduid met witte horizontale lijnen (rand van de piste) en rode merktekens (bomen op de piste die weg moeten). Een beperkt aandeel van deze pistes is intussen vrij gezaagd door eigen arbeiders (3,5 mensdagen).

Exotenbestrijding Wortel Kolonie

Er werden 20 volwassen exemplaren Amerikaanse eik geringd in Wortel Kolonie. Het betreft een geïsoleerde groeiplaats in het bos. Door het op stam laten afsterven van de zaadbomen stoppen we de verspreiding van de soort en zorgen we voor extra staand (dik) dood hout. (1 mensdag in eigen beheer).

Beheer bosranden

Om een natuurlijkere overgang van heide/heischraal grasland richting bos te bekomen is er op het einde van de winter 2018-2019 in het Vliegveld van Weelde over een afstand van 4km een randzone gekapt van 5 tot 20 meter breed. In deze zone kan zich een natuurlijke bosrand met struiken, heesters en jonge bomen ontwikkelen. Een aantal oudere en mooi ontwikkelde bomen (berk, Zomereik, Grove den) werden behouden en +/-150 bomen (vnl. den) werden 'geknot' op een hoogte van 3 à 4m. Dit rechtopstaand en zonbeschenen dood hout is ideaal voor boktorren en andere warmte- en doodhoutminnende insecten. Deze werken zijn uitgevoerd via aanbesteding.

In het Moer is er over een lengte van 300m is er gewerkt in de bosranden. Het betreft het (deels) afzetten van de aanwezige mantel en het maaien van een zoom. De breedte van deze bosranden is afhankelijk van de locatie en varieert van 20 tot 50 meter.

Alle takhout en maaisel is ter plaatse gebleven en is gebruikt om 'faunahopen' van te maken.

In Wortel Kolonie werd bosrandbeheer uitgevoerd in de brede dreefstroken langs de Torendreef (+/- 1 km). Hier werd per dreefsegment 1/3de van de boomopslag afgezet. Het takhout werd op hopen geplaatst.

In totaal werden bijna 26 mensdagen in eigen beheer uitgevoerd.

Beheer van dreven/lanen Wortel Kolonie

Paddenstoelvriendelijk dreven beheer

In Wortel Kolonie is ongeveer 30 km aan bomenrijen aanwezig. Oude lanen/dreven hebben vaak een erg hoge natuurwaarde, met name voor vleermuizen (als verblijfplaats en oriëntatie bij foerageren) maar zeker ook voor de mycoflora. Lanen vormen vaak belangrijke refugia voor talrijke bedreigde mycorrhizapaddenstoelen (paddenstoelen die in symbiose gaan met bomen). In Wortel Kolonie bestaan de dreven hoofdzakelijk uit zomer- of Amerikaanse eik, dit zijn soorten waarmee veel paddenstoelen een associatie kunnen vormen. Vooral lanen met oude Amerikaanse eiken op plaatsen waar het bladstrooisel niet kan blijven liggen kunnen een bijzondere mycoflora herbergen, terwijl in bossen deze boomsoort nauwelijks betekenis heeft voor paddenstoelen.

De bijzondere mycoflora van dreven kan alleen tot ontwikkeling komen en behouden blijven als de bodem voedselarm is en blijft. Dit kan door te maaien met afvoer van het maaisel, door de vegetatie te begrazen en/of bladval te verwijderen als dit blijft liggen. Ideale standplaatsen zijn vaak te herkennen aan een mosrijke bodem onder de laanbomen.

In Wortel Kolonie worden de dreven kort gehouden door het maaien van bepaalde bermen (door stad Hoogstraten) en door een schaapskudde van 250 dieren die gedurende 3x2 weken per jaar op terrein aanwezig is.

Langs verschillende trajecten waar geen maaibeheer gebeurt (oa. Torendreef en Schooldreef) worden bijkomende werken ivm mycoflora uitgevoerd (in totaal 5 km). Deze werken zijn uitgevoerd via aanbesteding (Natuurwerk vzw) en in eigen beheer (7 mensdagen). De bijkomende werken bestaan uit het verwijderen (maaien) van boomopslag tussen de dreefbomen en het verwijderen van bladval met de bladblazer. Hierdoor bekomen we de hierboven beschreven een schrale en mosrijke bodem.

Beheer jonge dreven

In 2014 zijn er bij de uitvoering van de Ruilverkaveling Zondereigen 2 verdwenen dreefsegmenten opnieuw aangelegd, in totaal goed voor 440 lopende meter. De gebruikte boomsoort is Zomereik. Een redelijk aantal van de bomen (40 ex) is in de jaren nadien afgestorven en deze bomen zijn begin 2019 vervangen. Door de extreem warme en droge zomer van 2019 is er veel nazorg nodig geweest, hoofdzakelijk aanbrengen van water. Het aanplanten en de nazorg waren goed voor 16 gewerkte mensdagen in eigen beheer.

Recreatie

Voor al Wortel Kolonie is in de vallei van het Merkske een recreatieve aantrekkingspool. Ieder jaar ontvangen we er 10000-den mensen die er komen wandelen, fietsen, ruiters, spelen, enz... Er is veel recreatieve infrastructuur aanwezig (zitbanken, picknick-tafels, bebording, slagbomen, enz...) dat gepast beheer behoeft zoals onderhoud, herstel en indien nodig vervanging.

Ook de paden zelf dienen onderhouden te worden (vb. maaien, opsnoeien, ...) zodat deze toegankelijk blijven. Ook het kappen zieke/dode (gevaarlijke) bomen langs (of op) de paden kan noodzakelijk zijn. Naast Bootjes Ven staat het Bootshuis dat is ingericht als rust- en informatiepunt. Het spreekt voor zich dat deze plaats ook het nodige onderhoud vergt (zo is in 2019 de binnenzijde opnieuw gewit, ...) In totaal hebben de arbeiders van Natuur en Bos 24 mensdagen gewerkt aan de toegankelijkheid van dit mooie domein.

In Wortel Kolonie is er een bivakzone aanwezig en dit vergt (buiten de regelmatige controles) veel werk zoals onderhoud en herstel van infrastructuur (tentplatform, vuurkorf, waterpomp, enz...), opruimen

Rood: dreven met bijkomende 'mycologisch' beheer
Groen: Nieuwe dreven

van recreatieafval (niet iedere bezoeker is 'zindelijk') en aanvullen van brandhout. Om het beheer vlot te laten verlopen werken we met een 'peter' die wekelijks de bivakzone bezoekt en het meeste afval opruimt, indien nodig contact opneemt met de boswachter.

Een 6 mensdagen hebben de terreinmedewerkers van Natuur en Bos besteed aan het optimaal houden van de bivakzone.

De overige gebieden van het Merkske aan Vlaamse zijde kennen een beperktere recreatiedruk. Het gebied is er enkel opengesteld voor wandelaars en er is een beperkte infrastructuur aanwezig met een minimum aan bebording, banken, knuppelpaden, enz...

De terrein behorende organisaties mikken hier op de recreant die op zoek is naar rust en een echte 'natuurbeleving'.

In totaal werden er toch meer dan 15 mensdagen door de arbeidersploeg gepresteerd aan onderhoud van de infrastructuur (maaien van wandelpaden, plaatsen slagbomen, plaatsen 3 infoborden, onderhoud infrastructuur, ...)

In 2017 werd het Moer opengesteld voor wandelaars en blijkbaar is dit een tof terrein om te bezoeken. De natte laarzenpaden werden helemaal 'tot moes' gelopen en dit heeft ons aangezet tot het aanleggen van 100m bijkomend knuppelpad. De realisatie van dit knuppelpad is volledig in eigen beheer gebeurd (van loodswerk tot plaatsing op terrein) en heeft 13 mensdagen werk gekost. De droge zomer zorgde wel voor ideale omstandigheden bij de aanleg.

afwerken deel van knuppelpad
(Foto: Bart Hoeymans)

Bestrijding van Wollige bosbies (Scirpus cyperinus) in Wortel Kolonie

In 2018 werd tijdens het uitvoeren van veldwerk voor de update van de Biologische Waarderingskaart (BWK) door Indra Jacobs (in opdracht van het INBO) in Wortel Kolonie een populatie Wollige bosbies ontdekt.

De Wollige bosbies is een Noord-Amerikaanse moerasplant die in Nederland verschenen is op twee pas ingerichte terreinen met veel naakte grond. Op deze plaatsen vertoont ze (plaatselijk) een invasief karakter. De populatie Wollige bosbies uit Wortel Kolonie is, tot nu toe, de enige Belgische vindplaats. De soort groeit hier op de oevers van een recent (2012) ingericht ven/grote poel. Het ven met oevers heeft een oppervlakte van ongeveer 1 ha waarbij de Wollige bosbies uitsluitend gevonden werd op de hogere delen van de droogvallende oever (breedte van +/- 25m). De vegetatie zit nog in de pioniersfase en bestaat uit een lage, open vegetatie met vooral algemene soorten. In 2018 stonden er enkele zaaddragende planten en was veel verjonging aanwezig op de venoever. Aangezien de soort laat op het seizoen werd ontdekt is er besloten enkel de zaaddragende delen van de planten te verwijderen zodat verdere verspreiding voorkomen werd. In 2019 is er overgegaan tot een intensieve bestrijding waarbij alle planten werden uitgestoken of uitgetrokken. De planten werden met een

Venoever met Wollige bosbies
(Foto: Bart Hoeymans)

container afgevoerd voor verwerking zodat verdere verspreiding onmogelijk werd. Bij het uitvoeren van de werken bleek al snel dat de plant talrijker was dan verwacht. In totaal zijn er 2 bestrijdingsrondes uitgevoerd, één in juli en een tweede half oktober. In 2020, mogelijks langer, blijft nazorg en oplettendheid belangrijk maar de soort lijkt onder controle.

In totaal is er 11 mensdagen gewerkt in eigen beheer.

Bestrijding van Wollige bosbies
(Foto: Bart Hoeymans)

Overige werken

- Opruimen windval en andere onverwachte zaken (7 mensdagen arbeiders Natuur en Bos).
- Afbreken oude infrastructuur, opruimen sluisstort en recreatievuil (10 mensdagen arbeiders Natuur en Bos en 10 mensdagen Staatsbosbeheer).
- Afplaggen van verschillende zandpaden ivm vergraafbaar zand voor zandbijen en andere insecten. Werken zijn in aanbesteding uitgevoerd in de Castelse heide, Halsche beemden en de Broskens.
- Begin juli is er een JNM kamp doorgegaan in de Halsche Beemden, zij hebben gedurende een dag Reuzenbalsemien bestreden.

Vleermuis overwinteringsverblijf Wortel Kolonie

In 2019 is er in Wortel Kolonie door Natuur en Bos een winterverblijfplaats voor vleermuizen gerealiseerd. De werken zijn, buiten wat afwerking, uitgevoerd via aanbesteding.

Het betreft een 'kelder' in de vorm van een slakkenhuis en is gebouwd met snel bouw betonblokken. De constructie is bedekt met ongeveer 1 meter aarde zodat samen met de slakkenhuisconstructie een stabiel binnenklimaat ontstaat. Om de luchtvochtigheid in de kelder hoog te houden is de constructie waterdoorlatend en houdt de constructie het water binnen. In de muren en in het plafond zijn vele gaten en kieren voorzien waar vleermuizen ongestoord kunnen overwinteren. Buiten rust is een stabiel, vorstvrij en vochtige klimaat erg belangrijk voor overwinterende vleermuizen.

Soorten waarvan we verwachten dat ze gebruik zullen maken van deze verblijfplaats zijn: Watervleermuis, Dwergvleermuis spec., Baardvleermuis, Franjestaart en Grootoorvleermuis spec.

Ook verschillende insectensoorten gebruiken vleermuisverblijfplaatsen om te overwinteren zoals verschillende dag- en nachtvlinders (Dagpauwoog, Roesje, Hopsnuituil, ...)

Vleermuiskelder in aanbouw
(Foto's: Bart Hoeymans)

HERINRICHTING GRONDEN 'SIMONS' STAND VAN ZAKEN

Ted Overmeer
(boswachter Staatsbosbeheer)

Het project Gronden Simons heeft helaas wat vertraging opgelopen. Het is niet gelukt om de omgevingsvergunning voor de herfst rond te krijgen, daarna is het te nat geworden in het gebied om werkzaamheden uit te voeren. Bijkomend mogen er in Nederland op het moment geen grondwerkzaamheden plaatsvinden als de stof PFAS in de grond wordt aangetroffen. De afkorting PFAS staat voor poly- en perfluoralkylstoffen. Dit zijn door de mens gemaakte stoffen die van nature niet in onze natuur voorkomen. PFAS is in veel producten toegepast en zijn in het milieu terechtgekomen. Deze stoffen zijn nu terug te vinden in de bodem, in bagger en in het oppervlaktewater. Op dit moment loopt er een onderzoek of dit ook bij de Gronden van Simons het geval is. Halverwege 2020 komt er een uitspraak van het kabinet, wat de vervolg stappen zijn als dit in de grond wordt aangetroffen. Als alles goed verloopt worden de werkzaamheden verplaatst naar het einde van de zomer 2020

Het uitstellen van de werkzaamheden heeft een klein voordeel, we zijn in samenwerking met Avans hogeschool een project gestart met een drone. Elk jaar rond dezelfde tijd, komt er minimaal een keer per jaar een groepje studenten langs die milieukunde studeren. Zij leren vliegen met een drone en samen met de leraren is er een vaste vliegroute gemaakt waarbij er haarscherpe foto's worden gemaakt van het gehele terrein. Omdat de werkzaamheden dit jaar nog niet zijn gestart konden ze nog mooi de nul stand in kaart brengen. De bedoeling is dat dit elk jaar gebeurt waardoor we inzicht krijgen wat de effecten zijn van de werkzaamheden en hoe het gebied zichzelf ontwikkeld.

ZEISEN IN DE HALSCHE BEEMDEN

Ted Overmeer
(boswachter Staatsbosbeheer)

In 2018 is de beheergroep vrijwilligers van Staatsbosbeheer gestart met het maaien van een grasland met de zeis. Enige inspiratie werd opgedaan bij de vrijwilligers van Natuurpunt die al verschillende jaren met de zeis aan de slag zijn in de Halsche Beemden. Helaas bleek het perceel dat we in 2018 voor ogen hadden te groot en werd het te leveren werk onderschat. Daarom zijn we met de groep in 2019 een stukje opgeschoven en maait de groep een perceel van een halve hectare. Hier kunnen we met goed beheer een mooie slag slaan.

Om het echte oude beheer van voor de tijd van machinaal maaien in stand te houden zeisen we. De voordelen hiervan zijn dat je nagenoeg geen bodemverdichting hebt en heel precies bepaalde flora kan sparen, bijvoorbeeld grote Pimpernel.

Vroeger werden er hooiruiters gebruikt om het hooi te drogen. Om dit gebruik (en beeld in het landschap) niet verloren te laten gaan hebben we in samenwerking met Natuurmonumenten, in de Hollandse bossen hooiruiters gemaakt. Voor de halve hectare hebben de vrijwilligers tien hooiruiters gemaakt.

Er bestaan meerdere types hooiruiters. De ruiters die in dit gebied het meest gebruikelijk was is een hooiruiters in de vorm van een piramide met horizontaal drie stammen (zie de afbeelding). Vanaf hier kan het gras opgestapeld worden tot in de nok.

Het zeisen gebeurt al vroeg in de ochtend met het eerste licht. Dan is het gras nog vochtig en gemakkelijk te zeisen. Als het gras droger wordt, gaat dit stroever en zal je het blad steeds vaker moeten strijken (haren) haren om hem scherp te houden.

Als alles geseisd is wordt het maaisel op ruggen gelegd en om de dag gekeerd zodat het gras goed kan drogen en niet gaat rotten. Het is belangrijk om voor het zeisen goed de weersverwachtingen in de gaten te houden.

**VANAF NU
TE KOOP**

**MET ANDERE OGEN
NATUUR IN DE BARONIE**

kijk voor meer informatie op
www.rietpijnappels.nl

BOEK: 'MET ANDERE OGEN - NATUUR IN DE BARONIE'

In en rondom Breda liggen tal van mooie, en soms nog onbekende, natuurgebieden. Met bossen, heidevelden, stuifduinen, vennen en moerassen. Ze zijn het kwetsbare leefgebied van veel inheemse dieren en planten.

Negen fotografen uit de regio (Riet Pijnappels, Christina Bastiaansen, Gerwin Kieboom, Ed Michels, Jos Pannenkoek, Daan De Vos, Tamara Verhoog, Wim Verschraegen en Johan Van De Watering) hebben het fotoboek 'Met andere ogen - Natuur in de Baronie' gemaakt, dat gaat over dit bonte palet van natuurgebieden. Over het ontstaan, de geschiedenis en de ontwikkeling van nieuwe natuur. Maar ook over de onvermoeibare strijd van natuurbeheerders om bedreigde flora en fauna te redden van de ondergang.

'Met andere ogen - Natuur in de Baronie' is een boeiende ontdekkingsreis in onze eigen achtertuin, met honderden prachtige foto's van landschappen, flora en fauna.

Het Merkske is één van de gebieden die in het boek aan bod komt.

OPENING NIEUWE INFOPANELEN EN FOLDERS

Liza Van Velzen (boswachter publiek Staatsbosbeheer)

foto's Wim Verschraegen

De nieuwe infopanelen en folders van het Merkske zijn op zondag 17 maart 2019 voorgesteld. Onder het genot van een heerlijk borreltje of sapje werden de vlaggen van betreffende beheerorganisaties weg gehaald bij Bootjes ven. Uiteindelijk kwam het infopaneel tevoorschijn, werden de flyers uitgedeeld en vierden we met zo'n 50 belangstellenden de nieuwe lay-out van het Merkske.

Daarna is de groep verdeeld op pad gegaan om de nieuwe suggestiewandelingen in te lopen met afgevaardigden van Natuur en Bos, Natuurlandpunt en Staatsbosbeheer als gids. Op de Castelreesche heide waren op dat moment ook de trekpaarden van de trekpaardenvereniging een nieuwe akker aan het ploegen. Al met al een geslaagde dag om de nieuwe infopanelen en folders feestelijk te openen.

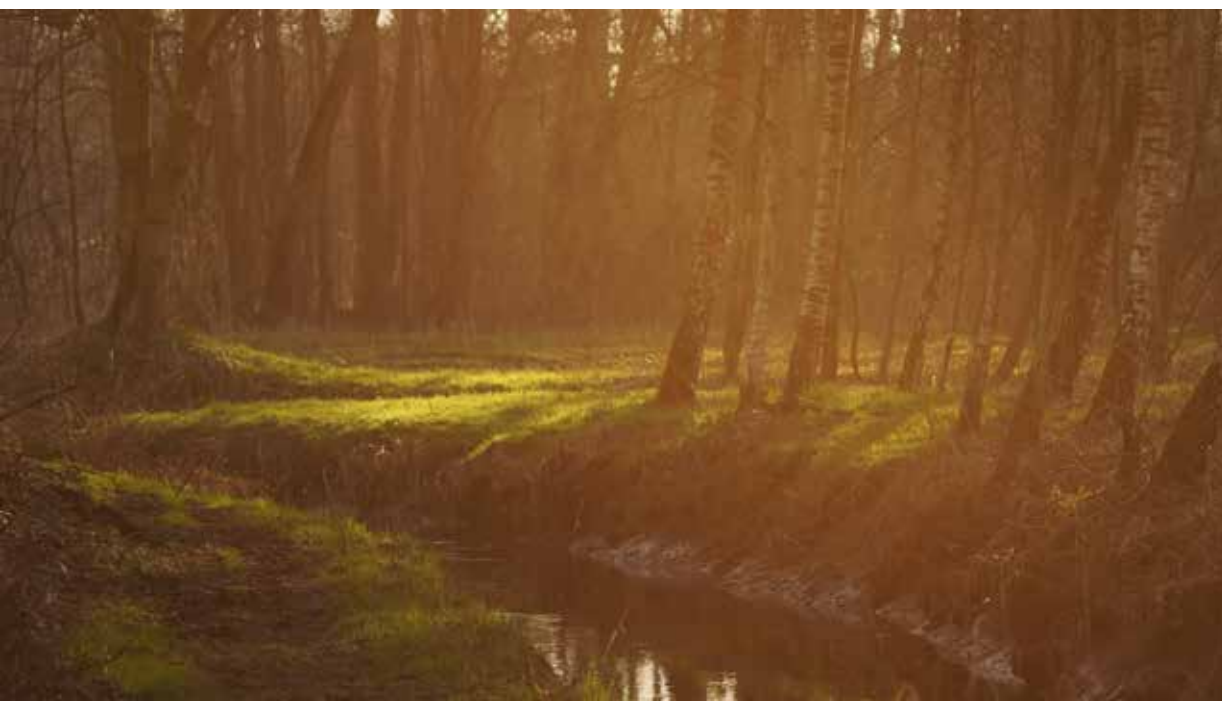
In het bijzijn van vertegenwoordigers van het schepencollege van Hoogstraten en Baarle-Nassau, Natuur en Bos, Staatsbosbeheer, Natuurpunt Markvallei en gedeputeerde Jan De Haes, werd de wandeling van het jaar gevierd.

WANDELING VAN HET JAAR

Drej Oomen (voorzitter Natuurpunt Markvallei)

Natuurpunt Markvallei droeg de wandeling “Flirten met de grens in de Vallei van het Merkske” voor als “Wandeling van het Jaar”, een wedstrijd die jaarlijks wordt georganiseerd in de provincie Antwerpen. De wandeling werd toegevoegd aan de shortlist van de kandidaten. In september viel eindelijk het verdict. De wandellus die maar liefst vier keer over de grens hopt haalde het in de wedstrijd van Toerisme Provincie Antwerpen vóór de kandidaten uit Bornem, Mechelen, Meerhout en Laakdal. Over de keuze bestond geen twijfel.

Er was volledige unanimiteit over de pracht van de wandeling, de goede samenwerking tussen de terreinbeheerders en de grote aantrekkingskracht van het natuurgebied. Ongetwijfeld hebben jullie deze wandelingen al verscheidene keren gemaakt. Maar moest dit om één of andere reden toch niet het geval zijn: Je kan deze wandeling natuurlijk nog altijd doen, met vertrek aan BC De Klapenster waar je een plannetje kan bekomen.

Het Merkske langs het wandelpad
(foto: Geert Brosens)

baken geweld

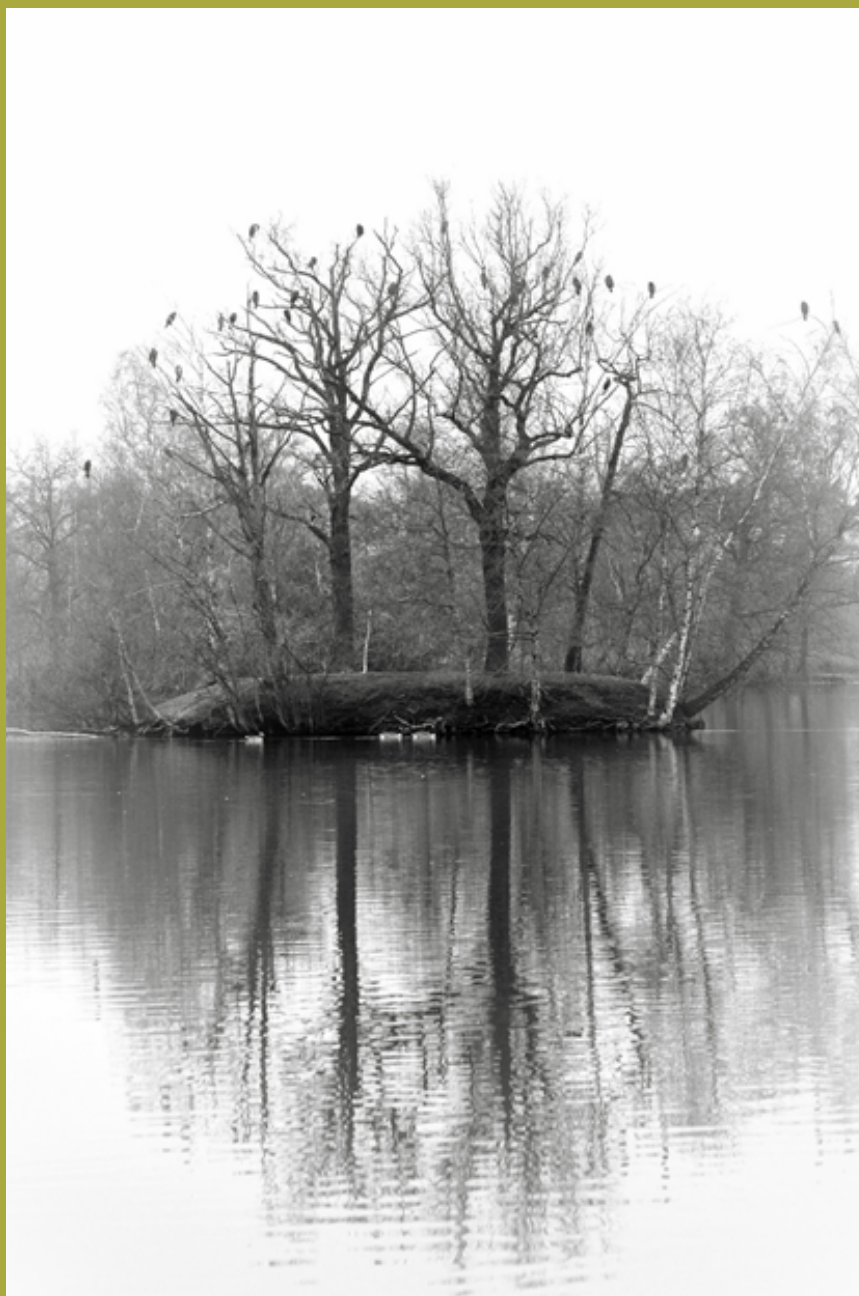
miezerige wandeling met botten
de Tommelsche loop bepaalt het parcours
langs volle poelen en gescheurde knotten
tot bij een monument tegen de vloer

liefdevol omhelst dood eikenskelet
topzwaar volgroeid met welig klimop
door dier en plant veelvuldig bezet
smalle stam met breed groene top

enige beklagde was superstorm D
speelden zwaarmoedig de doodstrompet
gingen somber stroomafwaarts mee
iets verder had hij zijn kind afgezet

Koen Verschueren

Colofon

Nieuwsbrief 'het Merkske'.
Nummer 7, maart 2020

De nieuwsbrief 'het Merkske' is een uitgave van Staatsbosbeheer, het Agentschap voor Natuur en Bos, Natuurpunt Markvallei, waterschap Brabantse delta en Provincie Antwerpen. Deze nieuwsbrief is gratis voor alle geïnteresseerden.

Deze editie werd mede gevuld door bijdragen van onze vrijwilligers. Bedankt daarvoor!

Eindredactie door Bart Hoeymans (boswachter bij het Agentschap voor Natuur en Bos)
Vormgeving en lay-out door Geert Brosens (vrijwilliger Natuurpunt Markvallei)
Opmerkingen, aanvullingen op deze nieuwsbrief of bijdragen voor de volgende nieuwsbrief kunnen gemaild worden naar : bart.hoeymans@vlaanderen.be